

นายสันติย์ ดาวสวะ (16 กุมภาพันธ์ 2556) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 21 กล่าวว่า วัดโพธิ์ชัยเป็นวัดที่ชาวบ้านสวะถี หมู่ที่ 6, 7, 21 ใช้ร่วมกันในการทำบุญ ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมที่ยึดถือสืบเนื่องต่อกันมาที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่” ดังนี้

เดือนอ้าย บุญคุณลาน (คุมข้าวใหญ่) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การสู้ขวัญข้าว เมื่อชาวบ้านทำการเก็บเกี่ยวข้าวสารแล้ว จะต้องแบ่งส่วนหนึ่งไปวัดเพื่อรวบรวมข้าวเป็นของวัด แล้วนิมนต์พระมาสวดมนต์ทำพิธี

เดือนยี่ บุญข้าวกรรม หลังจากออกพรรษาเสร็จแล้ว พระสงฆ์ต้องมีการจาริกสรงบุญ โดยการเข้ากรรมฐาน

เดือนสาม บุญข้าวจี เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ชาวบ้านจะต้องนำข้าวเหนียวมาปั้นแล้วย่างไฟอ่อน ๆ ให้เหลือง แล้วนำมาตักบาตรพระ

เดือนสี่ บุญพระเวส เป็นการทำบุญประเพณีใหญ่ มีการแห่พระเวสสันดรเพื่อขอฟ้าขอฝน

เดือนห้า บุญสงกรานต์ เริ่มวันที่ 12 – 15 เมษายน ของทุกปี มีการทำบุญต่าง ๆ การขอพรจากผู้สูงอายุ

เดือนหก บุญบั้งไฟ เป็นการจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายเรื่องฟ้าฝน นอกจากนี้เป็นการแข่งขันเพื่อความสนุกสนาน

เดือนเจ็ด บุญเบิกบ้าน ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารตักบาตร ตอนเย็น ตอนเช้า ตักบาตร รดน้ำมนต์

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะทำบุญที่วัด แห่ผ้าจำพรรษาและผ้าอาบน้ำฝน พระสงฆ์ต้องพรรษาครบ 3 เดือน

เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ทาอาหารไปตักบาตรที่วัด และแบ่งส่วนหนึ่งบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เดือนสิบ บุญข้าวสารท ชาวบ้านจะทำห่อข้าวเล็ก ๆ มีข้าวกระยาสารท นำไปถวายพระ

เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ชาวบ้านไปเวียนเทียนที่วัด สวดมนต์ทำพิธีออกพรรษา ตอนเช้าตักบาตร

เดือนสิบสอง บุญกฐิน ชาวบ้านจะนำกองกฐินไปทอดถวายที่วัดประจำหมู่บ้าน

การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไปในงานประเพณีบุญ 12 เดือนของบ้านสวะถีน้น ตลอดระยะเวลา 4 - 5 ปีที่ผ่านมา พบว่า ประเพณีบุญที่ประชาชนทั่วไปเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ บุญข้าวจี และบุญพะเหวด อาทิตื่น เมื่อวันที่ 9-10 กุมภาพันธ์ 2556 ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมกับเทศบาลนครขอนแก่นและชาวชุมชนสวะถี พร้อมด้วยเครือข่ายด้านศิลปวัฒนธรรม ร่วมสืบสานประเพณีตามฮีต 12 คอง 14 ใน “งานบุญฮีตเดือน 3 สิบไช บุญข้าวจี วิถีวัฒนธรรมอีสาน ประจำปี 2556” สำหรับงานบุญเดือน 3 ในประเพณี ฮีต 12 คอง 14 จารีตและสิ่งดีงามที่ชาวอีสานถือปฏิบัติ ร่วมกันมานับร้อยนับพันปี ถือเป็นกุศโลบายของบรรพบุรุษที่มุ่งให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างกลไกและขับเคลื่อนศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอีกด้วย โดยเฉพาะการตระหนักถึงสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นทุนทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่ดึงดูดให้กลับมาใช้ชีวิตอีกครั้ง

(สุ่ม สุวรรณวงศ์, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556)

จากการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมครั้งนี้ กิจกรรมเริ่มด้วยการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหัวข้อ “อุทยานการศึกษาในวัด : การจัดทำแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมสิบไช ณ วัดไชยศรี” จากวิทยากรท้องถิ่นที่คลุกคลี และเห็นความเป็นไปของชุมชนตลอดมา อาทิ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลสวะถี และนายคำพันธ์ สีลาโคตร ผู้อำนวยการโรงเรียนสวะถีพิทยาสรรพ์ ร่วมด้วยนักวิชาการ ร่วมกันบอกเล่าวิถีความเป็นมา และการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับยุคสมัยโดยไม่ละทิ้งสิ่งที่เรียกว่าประเพณี โดยใช้วัดเป็นศูนย์รวมในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืนของคนรุ่นหลัง

การเข้าไปมีส่วนร่วมของนักเรียน นักศึกษาในงานบุญข้าวจี บ้านสวะถี

จากนั้นเป็นเจริญพระพุทธมนต์เย็น และการแสดงด้านศิลปวัฒนธรรมจากวงโปงลางสินไซ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ “หมอลำจินตนา เย็นสวัสดิ์” ศิลปินรางวัลวัฒนธรรมสัมพันธ์ ในปี 2554 นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมล้อมวงคุย “เขียนกลอนให้ต้องมีเคล็ดลับ” โดย “กุดจี่” พรชัย แสนยะมูล และ จักริน แก้วสูงเนิน พร้อมการฉายหนังกลางแปลงภาพยนตร์อีสานซึ่งหาดูได้ยากในปัจจุบัน พร้อมกันนี้นักศึกษาจากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมมือกันเขียนภาพสลับแต้มเรื่อง “สินไซ” บนผืนผ้าความยาวกว่า 30 เมตร ซึ่งเชื่อกันว่าหากจะสร้างบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

ในช่วงเช้าตรู่ของวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556 ตั้งแต่เวลา 04.00 น. ชาวบ้านชุมชนสาวะถี และผู้ร่วมงาน ร่วมกันปั้นข้าวจี๋ เพื่อนำข้าวจี๋เหล่านั้นไปทำบุญตักบาตร พร้อมกันนี้ยังได้ชมการแสดงหมอลำพันปี (หมอลำชาวบ้านสาวะถีซึ่งส่วนมากเป็นผู้สูงอายุทั้งหมด) ซึ่งหาชมได้ยากในปัจจุบัน จากนั้นชาวบ้านชุมชนสาวะถี นักศึกษาตลอดจนผู้เข้าร่วมงานได้ร่วมเจริญพระพุทธมนต์ฟังธรรมเทศนาจากพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี และตักบาตรข้าวจี๋ซึ่งเป็นการถือปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14

การทำบุญตักบาตรด้วยข้าวจี๋ตอนเช้าของวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556

สำหรับความเป็นมาของบุญข้าวจี๋ มีเรื่องเล่าในพระธรรมบทได้กล่าวไว้ว่า นางปุลณทาสี นางทาสผู้คอยรับใช้เศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ในวันหนึ่งเศรษฐีได้ให้นางซ่อมข้าว ซึ่งมีจำนวนมากเหลือเกิน นางปุลณทาสีซ่อมข้าวตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นอย่างไม่หยุดหย่อน ด้วยความเหน็ดเหนื่อย และหิวโหยยิ่งนัก จึงใช้รำข้าวที่เหลือเศษจากการซ่อมข้าว ปั่นเป็นแป้งจี๋แล้วนำไปเผาไฟจนสุก เพื่อประทังความหิวโหย จากนั้นนางได้ออกเดินเพื่อที่จะไปตักน้ำในลำธาร ระหว่างทางได้พบกับองค์พระศาสดา นางเกิดความเลื่อมใสในบุญบารมีขององค์พระศาสดา และคิดว่าไม่ได้ทำบุญไว้แต่ชาติปางก่อนและในชาตินี้ก็ยังไม่ได้ทำกุศลใดๆ เลย จึงนำแป้งจี๋ไปถวายแด่องค์พระศาสดา ด้วยความเป็นนางทาส เป็นคนที่ยากจนข้นแค้น ในใจจึงเกรงว่าองค์พระศาสดาจะไม่เสวยเพราะเป็นเพียงแป้งปั้นแห้งๆ ที่ไม่มีคุณค่าใด แต่พระพุทธองค์ทราบถึงความตั้งใจของนางตลอดมาจึงได้เสวยแป้งจี๋นั้นต่อหน้านาง เมื่อเสวยเสร็จแล้วโปรดอนุโมทนาภาณแก่นาง จนสำเร็จโศดาปัตติผล ด้วยอาณิสสงฆ์นางจึงไปเกิดในสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทำให้เกิดความเชื่อที่ว่า เมื่อเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวนาจะทำข้าวจี๋ถวายพระสงฆ์เพื่อเป็นการสร้างบุญบารมี

(พระครูบุญชยากร, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556)

ศิลปะและวัฒนธรรม

จิตรกรรมฝาผนังอีสาน ปัจจุบัน บ้านสาวะถี มีวัดไชยศรี เป็นศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมอีสาน สิ่งที่น่าภาคภูมิใจที่สุดคือ สิม ซึ่งบริเวณรอบฝาผนังมีจิตรกรรมเรื่อง สินไซ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่นักวรรณกรรมท้องถิ่นกล่าวว่าเป็นมหากาพย์ลุ่มน้ำโขง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ฝีมือช่างพื้นบ้านชาวมหาสารคาม นายทอง ทิพย์ชา สลับแต้มนี้เขียนทั้งภายในและ ภายนอกสิม เขียนด้วยสีฝุ่นโทนสีคราม เหลือง ขาว ลักษณะการเขียนภาพเน้นสัดส่วนที่เกินจริง อารมณ์ของภาพดูสนุกสนาน ตัวละครจะออก ท่าทางโลดโผน เรื่องราวที่เขียนบนฝาผนังด้านนอกเป็นรูปนรกแปดชุม ภาพพระเวสสันดร นันทานพินบ้าน เรื่องสังข์สินไชย ภาพทวารบาล ส่วนด้านในจะเล่าเรื่องพุทธประวัติ มีภาพเทพ มนุษย์ และสัตว์ต่าง ๆ

รูปแต้มรอบฝาผนังสิม วัดไชยศรี บ้านสาวะถี

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิมวัดไชยศรี เดิมเป็นหลังคาแบบอีสานคือมีปีกยื่น ต่อมาหลังคาชำรุด มีการบูรณะ ในปี พ.ศ.2525 ชาวบ้านและทางวัดซ่อมและเปลี่ยนทรงหลังคาใหม่เป็นแบบรัตนโกสินทร์ซึ่งไม่สามารถ กันแดดกันฝนได้ทั่วถึงจึงทำให้ภาพจิตรกรรมที่ผนังด้านนอกเลือนไปบ้าง พ.ศ.2536 กรมศิลปากรก็ได้เข้ามาต่อเติม ปีกหลังคาด้านข้างของสิม เพื่อป้องกันแดดและฝน และยกพื้นขึ้นเพื่อป้องกันน้ำกัดเซาะฐานราก

(สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2556)

บริเวณโดยรอบสิมวัดไชยศรี

ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ)

หมอลำของจริงต้องไม่มีเต็นท์โชว์ ไม่มีมัลก ไม่มีแม้กระทั่งการร้องเพลงประกอบ ยืนยันจาก “ต้นตำรับ” แห่งบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ไม่เพียงเป็นต้นกำเนิดหมอลำหลายคณะเท่านั้น แต่ยังเต็มไปด้วยหมอลำชื่อดัง เรียกได้ว่าเป็นหมอลำยุคต้นๆ ของจังหวัด เรียกกันว่า “หมอลำพื้น” ที่ยังรักษารูปแบบการลำ การร้องแบบโบราณเอาไว้ จนหมู่บ้านถูกเรียกด้วยอีกชื่อหนึ่งว่า “หมู่บ้านหมอลำพันปี” ซึ่งเป็นที่รวมของพระเอกนางเอกจำนวนมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ ในละแวกเดียวกันและพลพรรคหมอลำทั้งหมดเป็น “รุ่นปลดระวาง” **อายุรวมกันพันปี**ด้วยความอยากแสดงหมอลำแบบดั้งเดิมให้คนรุ่นใหม่ได้ดู จับเอาพระเอกนางเอกรุ่นเก่าที่ไม่มีอะไรทำไปมากกว่า “อยู่บ้าน เลี้ยงหลาน” มารวมวงกันใหม่ และตั้งชื่อว่า “หมอลำพันปี” จะว่าไปแล้วสมาชิกที่มีอยู่เกือบ 20 คน อายุอานามรวมกันแล้วก็เกือบพันปีเหมือนกันในปัจจุบันมีนายวิรัตน์ ศรีศักดิ์ สมาชิกเทศบาลตำบลสาวะถี เป็นผู้จัดการคณะหมอลำพันปี

(ฝัน ดาวสวาท, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556)

ข้อห้ามสำหรับการจ้างหมอลำพันปีไปแสดงมีอยู่ 3 ข้อ คือ

1. ห้ามมาขอเพลงนั้นเพลงนี้เพราะเราร้องไม่ได้
2. ถ้านับดูแล้วคนชมน้อยกว่าคณะหมอลำเมื่อไหร่พวกเราจะหยุดแสดงทันที และ
3. ถ้ามีการชกต่อยในงาน ทางคณะยินดีคืนเงินให้เจ้าภาพทันที ทุกข้อต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ไม่เช่นนั้นจะไม่รับงาน

ภาพคณะหมอลำพันปี ซึ่งปัจจุบันได้ฟื้นฟู อนุรักษ์ขึ้น จากคำแนะนำของสำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น และได้แสดงการรำในงานบุญข้าวจี เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2556

สมาชิกของคณะนี้อายุเฉลี่ยอยู่ที่ 60-70 ปี ทุกคนล้วนเป็นดาวหมอลำในอดีต แต่ปัจจุบันถูกปล่อยให้อยู่บ้านเหงา ๆ สลับกับเลี้ยงหลาน และเมื่อ พ.ศ.2549 สำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น เข้ามาแนะนำหมู่บ้านให้อนุรักษ์หมอลำโบราณ จึงเป็นที่มาของการฟอร์มทีมอีกรอบและฝึกซ้อมกันอีกครั้ง จนนำไปสู่การรับงานอย่างจริงจังในช่วงหลายปีที่ผ่านมา “พอออกโชว์ตามงานต่าง ๆ ปรากฏว่าเป็นที่ติดอกติดใจคอหมอลำรุ่นก่อน ตอนนี้อยู่เลยมีเจ้าภาพมาจ้างไปแสดงเยอะมาก ไกลสุดมีถึงจังหวัดอุดรธานีและเลย ไกล ๆ หน่อยก็ในละแวกหมู่บ้าน หมอลำคณะนี้แม้จะมีแต่คนอายุเยอะ แต่ทุกคนขยันซ้อม ขยันลำไปถึงงานเมื่อไหร่พอกินข้าวอิ่ม จะขอเจ้าภาพแสดงทันที”

อย่างไรก็ตาม การสืบทอดจากรุ่นหลังนั้น ยังเป็นการสืบทอดเพื่อเรียนรู้มากกว่าที่จะนำไปประกอบอาชีพเพื่อการแสดง เพราะโดยส่วนมากผู้ที่ไปเรียนรู้ด้วยจะเป็นนักเรียน นักศึกษา แต่ถ้าจะเรียนลำให้ได้หมดทุกกลอนต้องมีค่าครูหรือค่ากลอนลำ โดยกลอนลำนั้นมีหลายกลอน ไม่มีการซ้ำเรื่องลำ จึงเป็นการยากต่อการจดจำกลอนลำของผู้ที่สนใจ

(สุ่ม สุวรรณวงศ์, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2556)

ศิลปหัตถกรรม

โดยทั่วไปแล้ว บ้านสาวะถีไม่มีกลุ่มการจักสาน ทอผ้า ทอเสื่อ แต่จะทำใช้หรือขายของแต่ละคน ตามความชอบและถนัด แต่ในเวลายาบุญประเพณี 12 เดือนของหมู่บ้านชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่วัดเพื่อทำการจักสาน ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

(คำใส อ่อนทุม และคำบาง เพี้ยศักดิ์, สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2556)

พ่อคำบาง เพี้ยศักดิ์ ปราชญ์ชาวบ้านสาวะถี กำลังจักสานเครื่องประกอบงานประเพณี บุญข้าวจี ประจำปี 2556

กลุ่มอาชีพแม่บ้าน ในปัจจุบันบ้านสาวะถี หมู่ที่ 21 ได้จัดตั้งกลุ่มอาชีพแม่บ้านทำข้าวเกรียบโบราณ หรือที่เรียกกันว่า “ข้าวโป่ง” ซึ่งตั้งอยู่ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 21 บ้านสาวะถี จากการสัมภาษณ์นายสันติย์ ดาวสวะ (16 กุมภาพันธ์ 2556) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 21 กล่าวว่า กลุ่มอาชีพแม่บ้านทำข้าวเกรียบโบราณนี้ จัดตั้งขึ้นเมื่อ 3-4 ปี ที่ผ่านมา โดยเป็นการจัดตั้งขึ้นเป็นแหล่งอนุรักษ์ ส่งเสริมรายได้ให้แก่แม่บ้านหลังจากว่างจากการทำไร่ทำนา ซึ่งในระยะแรกยังมีการใช้ครกกระต๋องในการตำข้าวเพื่อทำข้าวเกรียบโบราณ แต่ในระยะหลัง ได้ใช้เครื่องปั่นไฟฟ้า เพื่อเป็นการประหยัดแรงงาน และระยะเวลา

การถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่คนรุ่นหลัง บ้านสาวะถีได้จัดตั้งโครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน ซึ่งจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2547 ในชื่อศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนสาวะถี โดยใช้วัดไชยศรี ตำบลสาวะถี เป็นที่ตั้งของศูนย์ โดยมีสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น ทำหน้าที่ประสานงานแก้ไขข้อขัดข้องและอุปสรรคต่าง ๆ จนสามารถจัดตั้งกลุ่มฐานครบ 6 กลุ่ม ในปัจจุบัน มีพระครูบุญชยากรเป็นประธานโครงการโดยดำเนินกิจกรรมภายใต้องค์ประกอบ 6 ด้าน ดังนี้

1. คลังสมองและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประธานโครงการ นางเพ็ญศรี นามมา
2. การส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม ประธานโครงการ นายสมหมาย เขียวแท้
3. การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ประธานโครงการ นายสุ่ม สุวรรณวงศ์
4. ลานวัฒนธรรม ประธานโครงการ นายวิรัตน์ ศรีศักดิ์
5. พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านและแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ประธานโครงการ นายดุสิต บุญมี
6. สื่อสารสารสนเทศห้องสมุดชุมชน ประธานโครงการ นายชาติสยาม ยศมีบุญ

ทั้งนี้ พระครูบุญชยากร กล่าวว่า โครงการทั้งหมดจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน และประชาชนทั่วไป นักเรียน นักศึกษาที่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากแนวความคิดที่ได้ศึกษามาหลายปี จนสามารถสร้างกลุ่มเยาวชนของชุมชน ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องของวัฒนธรรมของถิ่นได้เป็นอย่างดี ภายใต้กลุ่ม “ต้นกล้าสินไช” ที่สามารถสืบทอดและถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นได้จนเป็นที่ประทับใจของผู้คนทั่วไปที่เข้ามาศึกษาความเป็นท้องถิ่นในบ้านสาวะถี

(พระครูบุญชยากร, สัมภาษณ์)

ภายในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านและแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการรวบรวมของโบราณจากชาวบ้าน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

ปราชญ์พื้นบ้าน

จากการสัมภาษณ์นายเสถียร เชื้อสวะถี ปราชญ์ชาวบ้านสาวะถี ศิลปินพื้นบ้านอีสาน สาขาจิตรกรรม รางวัลนาคราชทอง ประจำปี 2555 จากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กล่าวว่า ปราชญ์พื้นบ้านแท้ คือผู้ที่ได้รับการเรียนรู้ ถ่ายทอด จากครูบาอาจารย์ มีกระบวนการเรียน การจดจำ การบันทึก และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนรุ่นหลังได้ ในปัจจุบันปราชญ์พื้นบ้าน บ้านสาวะถีลดน้อยลงไป ปราชญ์แต่ละคนอายุมากขึ้น บางคนก็เสียชีวิตไปแล้ว ทั้งยังหาผู้ที่สืบทอดยาก ไม่มีผู้มาเรียนรู้อย่างจริงจัง จากการสัมภาษณ์ดังกล่าว จึงสามารถรวบรวมปราชญ์พื้นบ้านบ้านสาวะถีได้ดังนี้

1. นายสุ่ม สุวรรณวงศ์ บ้านเลขที่ 109 หมู่ 8 บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทร. 08-5845-3595 ความถนัดทางด้านขนบธรรมประเพณีพื้นบ้าน หมอพรหมณ์สูตรขวัญ
2. นายเสถียร เชื้อสวะถี บ้านเลขที่ 119 หมู่ 8 บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทร. 08-4510-0257 ความถนัดทางด้านศิลปะอีสาน แขนงจิตรกรรม

ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. นางเพ็ญศรี นามมา บ้านเลขที่ 158 หมู่ 8 บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทร. 08-3141-9989 ความถนัดทางด้านการทำพานหยิบมือ การทำพานบายศรีสู่ขวัญ ทำขันหมากเบง

4. นายคำใส อ่อนทุม บ้านเลขที่ 98 หมู่ 8 บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ความถนัดทางด้านการจักสาน หมอจำคือ การเป็นผู้นำในการเจรจาความต่าง ๆ หรืออาจเรียกได้ว่าเจ้าโคตร

5. นายฝัน ดาวสาวะ บ้านเลขที่ 127 หมู่ 7 ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โทร. 08-6854-5342 ความถนัดหมอแคนประจำคณะหมอลำพันปี และเป็นหมอลำบ้างในบางครั้ง

การรวมกลุ่มในบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมสายใยชุมชนตำบลสาวะถี ศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมสายใยชุมชนตำบลสาวะถี ตั้งอยู่ที่ วัดไชยศรี เมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยพระครูบุญชยากร ร่วมกับชาวบ้านในเขตตำบลสาวะถี จำนวน 24 หมู่บ้าน ลักษณะของ ศูนย์ฯ เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวพื้นคอนกรีต ติดกับศาลาการเปรียญ กั้นฝาด้วยไม้ไผ่และไม้เนื้อแข็ง รูปแบบของศูนย์บูรณาการ วัฒนธรรมสายใยชุมชนดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ซึ่งมาจากหลายสาขาอาชีพ ได้ดำเนินการจัด กิจกรรมตามองค์ประกอบหลักที่ได้จัดตั้ง 6 กลุ่ม ดังนี้

1. **กลุ่มคลังสมองท้องถิ่น (Brain Bank)** เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ จากบรรดาผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและจิตใจ

2. **กลุ่มถ่ายทอดการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม** ทำหน้าที่ส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มถ่ายทอดการเรียนรู้ทาง วัฒนธรรม อันได้แก่กลุ่มอาชีพ กลุ่มสนใจในกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ โดยใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริม คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน (การผลิต การบริโภค และการตลาด) เน้นการสอดคล้องกับโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนและปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ตั้งอยู่วัดไชยศรี

3. **กลุ่มพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม** จัดตั้งเป็นแหล่งพัฒนาคุณภาพชีวิต แก่เด็ก เยาวชนและประชาชน ในตำบล กิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงเฉพาะการถ่ายทอดระบบคุณค่าจากระบบความเชื่อในสังคม ยังต้องเป็นศูนย์ความร่วมมือ การดำเนินงานและกิจกรรมทางด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีต สถานที่ดำเนินงาน ศูนย์ปฏิบัติธรรมวัดไชยศรี บ้านสาวะถี

4. **กลุ่มดนตรี กีฬา และการละเล่นพื้นบ้านศูนย์กีฬาตำบลสาวะถี** ก่อตั้งเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2539 สถานที่ตั้ง องค์การบริหารส่วนตำบลสาวะถี

5. **กลุ่มพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดไชยศรี** ตั้งอยู่ หมู่ที่ 8 บ้านสาวะถี

6. **ศูนย์สารสนเทศและห้องสมุดชุมชน** ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานที่ตั้งโรงเรียนสาวะถีพิทยาสรรพ์ บ้านสาวะถี

การสำรวจภาคสนามในการเก็บรวบรวมข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยว ข้อมูลวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน บริบทชุมชน เครือข่าย ความสัมพันธ์ในชุมชน ในพื้นที่ศึกษา: บ้านสาวะถี จังหวัดขอนแก่น รายละเอียดดังนี้

ประวัติบ้านและตำบลสาวะถี

ข้อมูลจากการบันทึกรวบรวมเรื่องราวการก่อตั้งบ้านเมืองตำบลสาวะถี จากการสัมภาษณ์พระครูบุญชยากร เจ้าคณะตำบลสาวะถี และคุณพ่อหนู ชาญวิรัตน์ อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านสาวะถี กล่าวว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.2487 คุณพ่อหนู ชาญวิรัตน์ ได้ย้ายมาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนบ้านสาวะถี ท่านได้เข้าเยี่ยมทำความคุ้นเคยรู้จักกับประชาชนบ้านสาวะถี และได้สอบถามถึงประวัติความเป็นมาของบ้านสาวะถี จากผู้สูงอายุในขณะนั้นหลายท่าน แต่ท่านได้บันทึกมาไว้เป็นหลักฐานเพียง 3 ท่าน คือ

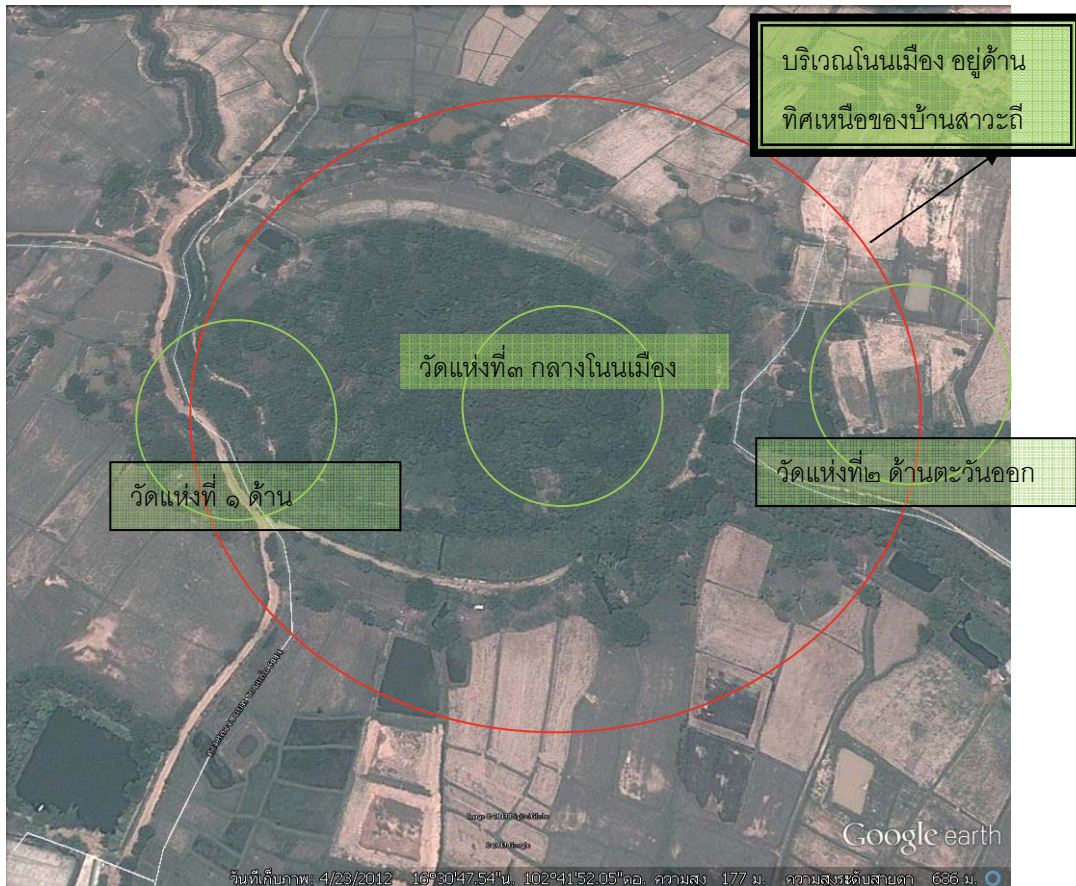
พ่อใหญ่กำนันอ้าย หมวดดาร์กซ์ อายุ 102 ปี

แม่ใหญ่ปุย เชื้อสาวะถี อายุ 96 ปี

แม่ใหญ่หม่ง คำสุพรม อายุ 90 ปี

ผู้สูงวัยทั้ง 3 ท่าน ได้เล่าประวัติความเป็นมาของบ้านสาวะถี ให้คุณพ่อหนูฟังตรงกัน ว่า เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว สถานที่บ้านสาวะถินั้นยังเป็นป่าเป็นดง ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่เลย หมู่บ้านที่อยู่ใกล้บริเวณนี้มากที่สุดในเวลานั้นคือ บ้านท่ม (ในปัจจุบัน) ความห่างไกลกันของชุมชนแถบนี้ขนาดมีคำพูดของคนในยุคสมัยนั้นว่า “บ้านท่ม บ้านแท่น ขอนแก่น ชนบท” บ้านท่มที่กล่าวถึงนี้ ในสมัยนั้นมีเจ้าเมืองปกครอง เรียกในยุคนั้นว่าเป็นเมือง (ต่อมาเมื่อย้ายจากบ้านท่ม ก็ไปตั้งเป็นเมือง ขอนแก่น) ท่านเหล่านั้นเล่าว่า วันหนึ่ง มีชาวบ้านท่ม 3 คน คือ ปู่กะนิง ปู่คำจำใจ ปู่มุกดาหาร ท่านทั้งสามพากันมาเผียช้าง (เผีย แปลว่า ผูกหรือเลี้ยง) ที่โคกป่าเหล่าพระเจ้า (โคกป่าเหล่าพระเจ้าปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหมู่ที่ 8 บ้านสาวะถี ห่างประมาณ 5 เส้น (200 เมตร) ในโคกป่าเหล่าพระเจ้านี้มีพระพุทธรูปเก่าแก่อยู่ 1 องค์ ปัจจุบันยังคงเหลืออยู่และโคกเหล่าพระเจ้านี้ ปัจจุบันมีที่นาล้อมรอบ เนื้อที่เหลือประมาณไม่เกิน 20 ไร่) ขณะทั้งสามกำลังเลี้ยงช้างอยู่นั้น ช้างตัวหนึ่งเกิดตกมัน วิ่งหนีเข้าป่าเข้าดงไป ทั้งสามจึงพากันออกตามหา ที่สุดก็ไปพบช้างเชือกนั้นยืนสงบอยู่ที่กลางโนนเมือง ช้างนั้นยอมให้จับแต่โดยดี อาการตกมันนั้นได้หายไปเป็นปกติทั้ง เหมือนมีสิ่งบันดาลให้เป็นไป เป็นที่อัศจรรย์แก่ทั้งสามท่านเป็นอย่างยิ่ง เมื่อทั้งสามท่านได้พิจารณาดูพื้นที่บริเวณโนนเมืองโดยละเอียดแล้ว(ซึ่งข้างสำรวจ) เห็นว่ามีหลายสิ่งหลายอย่างที่บ่งบอกถึงว่าสถานที่แห่งนี้ เคยมีความเจริญรุ่งเรืองมาในอดีตอาจเป็นพันปีก่อน ในพื้นที่ประมาณ 400 ไร่ มีคูน้ำโดยรอบคล้ายเป็นคูเมืองสมัยก่อน โนนเมืองในปัจจุบันนี้อยู่ห่างจากบ้านสาวะถีหมู่ที่ 8 ไปทางทิศเหนือประมาณ 3 เส้น (120- 200 เมตร) มีชาววัดอุโบราณเก่าแก่ โดยเฉพาะจำพวกเครื่องปั้นดินเผา เช่น ถ้วย ชาม ไหแตก กระดุกขนาดใหญ่และยาวมากสมัยคนโบราณ(ชาวบ้านแถบนี้ชอบเรียกกันว่า กระดุกคนแปดศอก) และเครื่องปั้นดินเผาชนิดอื่นๆอีกมากมาย มีแท่นสำหรับใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา ขณะพ่อหนูบันทึกท่านบอกว่าแท่นนี้ยังเหลืออยู่ ลักษณะแท่นอธิบายว่าหมุนรอบได้

ในบริเวณโนนเมืองนี้ ยังพบว่ามีวัดร้างอยู่ 3 วัด
(ภาพโนนเมือง)

สันนิษฐานว่ามีวัดตามคำบอกเล่าบริเวณ โนนเมือง

วัดร้างแห่งที่ 1 อยู่ทางทิศตะวันตกของโนนเมือง อยู่นอกคูคลองออกไปประมาณ 1-2 เส้น (40 เมตร) สถานที่นี้ชาวบ้านเรียกว่า **อุมบักป้อม** เป็นส่วนหนึ่งของโนนเมือง ท่านบันทึกว่ายังเป็นดอนเป็นป่า มีกอไผ่ป่าและต้นสะแกเป็นส่วนมาก มีใบสีมาปรากฏอยู่ขณะที่บันทึกจำนวน 8 คู (16 อัน) รอบๆ ใบสีมา (บริเวณเขตพัทธสีมา) มีจอมปลวกและต้นไม้ขึ้นเต็มไปหมด เมื่อปี พ.ศ. 2495 ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น ได้มีหนังสือแจ้งมาที่ครูใหญ่ (คือคุณพ่อหนู) ว่าให้เป็นผู้นำคณะเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไปสำรวจ เมื่อเจ้าหน้าที่พิสูจน์จอมปลวกเหล่านั้นก็พบว่าเป็นเจดีย์หรือธาตุ มีก้อนหินใหญ่น้อยเรียงรายทั่วบริเวณ เจ้าหน้าที่ได้ทุบหินเหล่านั้นนำไปพิสูจน์ แต่เรื่องทุกอย่างก็เงียบหายไป โดยไม่ทราบผลการพิสูจน์ว่าเป็นอย่างไรร แต่พ่อหนูผู้พาเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไปสำรวจบันทึกไว้ว่า เจ้าหน้าที่เรียกสถานที่ที่มีใบสีมาล้อมรอบนี้ว่า “กู” ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า **“อุมบักป้อม”**

วัดร้างแห่งที่ 2 ปรากฏอยู่ที่เหล่าตานี อยู่ทางทิศตะวันออกของโนนเมือง และอยู่คนละด้านตรงข้ามกับอุมบักป้อม โดยมีโนนเมืองคั่นกลาง อยู่ห่างจากโนนเมืองประมาณ 5-6 เส้น (200-300 เมตร) สภาพมีป่าไผ่ (ชาวบ้านเรียกว่า **ชี**) ขึ้นทั่วบริเวณ มีใบสีมาจำนวน 8 คูเหมือนกัน (ปัจจุบันเป็นนาของชาวบ้านไปแล้ว)

วัดร้างแห่งที่ 3 ปรากฏอยู่กลางโนนเมือง บริเวณเนินดินที่สูงที่สุดของโนนเมือง รอบ ๆ วัดร้าง มีก้อนหินใหญ่น้อยและซากวัตถุโบราณประเภทเครื่องปั้นดินเผาอยู่เป็นจำนวนมาก บริเวณโนนเมืองนี้ปรากฏว่ามีคูน้ำล้อมรอบลักษณะกว้างลึกเหมือนลำห้วย โดยน้ำนี้จะไหลไปทางทิศตะวันตกก่อน แล้วไหลโค้งเลาะไปทางทิศตะวันออกของโนนเมืองทางเหล่าตานีหรือทางหนองคูใหญ่ ในปัจจุบันแล้วไหลลงไปรวมกับลำห้วยใหญ่ ซึ่งไหลต่อไปทางบ้านท่ม บ้านห้วย บ้านสะอาดท่าพระ และรวมกับแม่น้ำชี ในปัจจุบันคันคูโนนเมืองนี้ยังพอปรากฏให้เห็นร่องรอยในอดีตอยู่บ้าง ถูกขุดลอกให้ลึกกว่าเดิมก็มี

ท่านได้เล่าต่อไปอีกว่า อยู่รอบนอกโนนเมืองออกไป (นอกคันคูน้ำ) มีสระน้ำอยู่หลายแห่ง (สระภาษาล้านเรียกว่า เป็น **สา**) สระน้ำนี้จะอยู่ใกล้ ๆ กันเรียงติดกันไป ท่านบันทึกไว้ทั้งหมด 9 แห่ง ได้แก่ สระหนองสา สระหนองเผือก สระหนองยุง

สระหนองไข่น้ำ สระหนองแกน้อย สระหนองแกใหญ่ สระหนองส้มยัง สระหนองเผือกและ สระหนองยาง สำหรับสระหนองยางนี้ มีลักษณะพิเศษกว่าสระอื่นคือลักษณะก่อด้วยก้อนอิฐและเทพื้น (เทพด้วยอะไรท่านไม่กล่าว) ในปัจจุบันบางสระยังพอปรากฏร่องรอยบ้าง แต่บางแห่งประชาชนได้ขุดลอกให้ลึกเพื่อเก็บน้ำหรือเปลี่ยนแปลงสภาพไปก็มี

เมื่อทั้งสามท่าน ได้พิจารณาและเสาะหาความเป็นมาของสถานที่ที่เรียกว่าโนนเมืองนี้ดีแล้ว เห็นว่า น่าจะตั้งเป็นบ้านเมืองแล้วมีความเจริญรุ่งเรืองได้ดังอดีต จึงได้ชักชวนคนจากบ้านท่มซึ่งเป็นบ้านของทั้งสาม ให้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณแถบโนนเมือง ซึ่งก็มีคนเห็นด้วยและมากันหลายพวก แยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่รอบๆโนนเมือง บางพวกก็อยู่ไกลบางพวกก็อยู่ใกล้ พวกที่มาตั้งอยู่ใกล้โนนเมือง มีความเชื่อและสันนิษฐานว่า โนนเมืองนี้คงจะเคยเป็นสถานที่หรือบ้านเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมีวัดวาอารามที่รุ่งเรืองมาก่อน ด้วยเหตุผลว่า ลักษณะมีวัดหลายวัด มีสระน้ำหลายแห่ง จะต้องอาศัยกำลังคนสร้าง กำลังพระสงฆ์สามเณรช่วยมาก อีกทั้งต้องมีพระผู้ใหญ่ที่ผู้คนเลื่อมใสศรัทธาอยู่ด้วย ประชาชนจึงให้ความสำคัญขนาดนี้สรุปอาจมีความเจริญมาก่อนเป็นแน่

ถ้าจะกล่าวถึงประชาชนผู้มาสร้างบ้านเมืองก่อนนี้ ก็คงเป็นผู้มีอันจะกิน มีทรัพย์สมบัติมาก ดูจากเครื่องใช้ไม้สอย และการสร้างบ้านเมืองและสร้างวัด การขุดคลองรอบ ๆ จึงทำให้คนนิยมเรียกผู้มาตั้งบ้านเรือนใหม่แถบโนนเมืองนี้ว่า “ชาวบ้านเศรษฐี” แต่ก็คงมีบางส่วนนิยมเรียกว่า “บ้านสาวดี” เพราะเรียกตามที่มีสระมีวัดอยู่ติดกัน (ภาษาถิ่นเรียกติดกันว่า ถี) ครั้นต่อมาก็นิยมเรียกชื่อบ้านว่า “บ้านสาวดี” ซึ่งพ้องกับชื่อเมืองในครั้งพุทธกาล คือเมืองหรือกรุงสาวดี ต่อมาทางราชการกลับใช้ชื่อหมู่บ้านหรือตำบลเป็น “สาวะถี” ซึ่งคงเป็นความเข้าใจไม่ตรงกับชาวบ้าน ในเรื่องชื่อบ้านหรือตำบลที่เปลี่ยนไปนี้ คุณพ่อหนู ชาญวิรัตน์ ได้บันทึกแสดงเหตุไว้ว่า

การใช้ชื่อตำบลหรือหมู่บ้านมาเป็นสาวะถีนั้น ก่อนปี พ.ศ.2480 ทางราชการและคณะสงฆ์ยังใช้ตรงกันว่า “ตำบลสาวดี” พอปี พ.ศ. 2480 ทางราชการเปลี่ยนชื่อตำบลสาวดี เป็น สาวะถี แต่ชาวบ้านและคณะสงฆ์ก็ยังใช้สาวดี เช่นเดิม จนปี พ.ศ.2490 หลวงปู่เปลี่ยน ฐิตปัญโญ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลสาวะถี และอยู่ที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี อายุท่านขณะนั้น 80 ปีเศษแล้ว ได้หมายให้พ่อหนู ชาญวิรัตน์ ซึ่งได้ทำงานด้านเอกสารช่วยงานหลวงปู่เปลี่ยนอยู่ในเวลานั้น เปลี่ยนชื่อตำบลหรือบ้านที่เป็นเอกสารเกี่ยวข้องกับทางคณะสงฆ์จาก สาวดี ให้ตรงกับทางราชการเป็น สาวะถี ส่วนโรงเรียนก็ใช้เป็น โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวดีราษฎร์รังสฤษดิ์) มาจนถึงปัจจุบัน คุณพ่อหนู ชาญวิรัตน์ ได้ต่อท้ายบันทึก ถึงชื่อกำนันตำบลสาวะถี ในอดีตจนถึงยุคท่านมีชีวิตไว้ ดังนี้

1. กำนันหลวงวิเศษ	บ้านสาวะถี
2. กำนันจันทร์กุมาร	บ้านสาวะถี
3. กำนันอ้าย หมวดดาร์กซ์	บ้านสาวะถี
4. กำนันห่าน	บ้านสาวะถี
5. กำนันขุน เชื้อสาวะถี	บ้านโนนรัง
6. กำนันประเสริฐ ฟาร์มขาว	บ้านหนองตาไก้
7. กำนันพิมพ์ พิมพุด	บ้านโนนรัง
8. กำนันสุม เหลาหา	บ้านสาวะถี
9. กำนันศักดิ์รินทร์ ภูมิสาวิดี	บ้านสาวะถี

นอกจากนี้ยังมีการให้ข้อมูลของปราชญ์ท้องถิ่น นายสินสมุทร หมวดดาร์กซ์ นายอุดม กุลกั้ง เพิ่มเติมในเรื่องของความเป็นมาของสาวะถีเพิ่มเติมและสอดคล้องกันไว้ดังนี้

เมื่อประมาณ 200 ปีเศษ มีผู้เฒ่าผู้แก่ชื่อว่า ปู่มุกดาหาร ปู่ดาวเสด็จ ปู่คำจำเอง และปู่คิง ทั้งสี่คน ได้ตามช้างตกมันมาจากบ้านท่ม (ปัจจุบันคือตำบลบ้านท่ม) ถึงบริเวณโนนเมือง เป็นที่สูงติดหนองน้ำและเห็นว่าเป็นเมืองโบราณ โดยรอบมีการขุดสระน้ำและคูเมืองมีเครื่องใช้โบราณ เช่นไหแตก พัทธสีมา ๘ คู่ มีสระน้ำโบราณน้อยใหญ่เต็มไปหมด ดังนั้นปู่ทั้งสี่จึงพากันสร้างวัดและขุดสระน้ำไว้รอบโคกบริโภคต่อกันไปอีก จนเรียกติดปากว่า “สระวัดดี” หรือ “สาวดี” (สาเป็นภาษาอีสานหมายถึง สระ) ต่อมามีการตั้งหมู่บ้าน จึงเรียกชื่อบ้านว่า “บ้านสาวดี” และได้แปลงชื่อให้ไพเราะว่า “บ้านสาวะถี” เพื่อให้สอดคล้องกับ “กรุงสาวดี” เมืองสมัยพุทธกาลในชมพูทวีป จนถึงปัจจุบัน

นอกจากที่บ้านและชุมชนสาวะถีนี้นจะมีบทบาทในฐานะเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และยังคงร่องรอยทางประวัติศาสตร์ไว้อย่างน่าสนใจหลากหลายสถานที่ ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนที่มีทุนทางวัฒนธรรม ดังที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น เช่น ชุมชนโนนเมือง บ้านโนนงู และที่สำคัญ คือภาพเขียนบนฝาผนังอีสาน(สุบแต้ม) ที่วัดไชยศรี และชุมชนนี้ยังเป็นชุมชนที่ใหญ่

และมีปราชญ์ท้องถิ่นมากมาย เช่น มีแม่ประสงค์ เหลาหา ศิลปินชั้นเยี่ยม ด้านหมอลำพื้น ที่มีชื่อเสียง และ นอกจากนั้น ยังเป็นชุมชนที่ตั้งคณะหมอลำคณะใหญ่ คือ คณะระเบียบวาทศิลป์ ซึ่งเป็นคณะหมอลำที่มีวงขนาดใหญ่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และเป็นที่ยอมรับของคนอีสาน จึงมีงานแสดงในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ เกือบตลอดทั้งปี นอกจากฤดูกาลทำการเกษตร

ชุมชนสาวะถี ได้เริ่มมีการพัฒนาการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม และนำองค์กรชุมชนออกมาสู่สาธารณชน คือ ในช่วง ปี 2548 กลุ่มจิตรกรไทย สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ กลุ่มภาคีเครือข่ายทางวัฒนธรรม ของ มหาวิทยาลัยขอนแก่นจัดกิจกรรมโครงการศิลปถิ่นอีสาน ที่ชุมชนสาวะถี เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ วัฒนธรรม การเรียนรู้ชุมชนสาวะถี ผ่านงานวัฒนธรรม โดยการคัดลอกจิตรกรรมฝาผนังอีสาน วัดไชยศรี โดยนำเยาวชน ครู นักเรียน และผู้สนใจในชุมชน ในสาวะถี เข้ามามีส่วนร่วม กับ นักศึกษา มหาวิทยาลัย ต่างๆ ในอีสาน ทั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏต่าง ๆ และ คณะครูอาจารย์จากเทศบาลนครขอนแก่น เพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติการของโครงการ ผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างกลุ่มศิลปิน นักศึกษา เยาวชน จึงเกิดการรับรู้ที่ชัดเจนมากขึ้น วิถีชีวิตชุมชนในเชิงศิลปะ และ วัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน ถูกถ่ายทอดแลกเปลี่ยน เรียนรู้ กันอย่างมีชีวิตชีวา โดยผ่านกระบวนการและองค์ประกอบต่างๆ ของวัดไชยศรีและชุมชน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีที่ดึงดูดตลอดจนมรดกภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรม อันดีงามของชุมชน ทำให้เกิดการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ในลักษณะเดียวกันนี้อีกหลายครั้ง เพื่อให้เกิดการนำไปประยุกต์ใช้กับสภาพของสังคมชุมชน ที่ปัจจุบันมากด้วยปัญหา ค่านิยม ที่ตึงต่า ตกต่ำ และได้ถูกทอดทิ้งมานาน จนขาดการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

(พระครูปลัดวันต์ มหาบุญโญ, 2548)

วัดไชยศรี บ้านสาวะถี หมู่ที่ 8 ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

เปรียบเทียบ สิมวัดไชยศรี ในอดีต (ซ้าย) กับปัจจุบัน (ขวา) วิทยา วุฒิสอง ผู้ถ่าย

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดไชยศรี

ที่ตั้ง หมู่ที่ 8 บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 22 กิโลเมตร เดินทางโดยใช้เส้นทางถนนมะลิวัลย์ ขอนแก่น-ชุมแพ ประมาณ 14 กิโลเมตร แยกขวาตรงสี่แยกจะไปอำเภอพระยืนและมัญจาคีรี เข้ามาตามถนน รพช ประมาณ 3 กิโลเมตร ถึงบ้านม่วงแล้วเลี้ยวขวา(มีป้ายบอก) อีก 5 กิโลเมตรก็จะเข้าสู่หมู่ที่ 8 บ้านสาวะถีที่ตั้งวัดไชยศรี)

ประวัติวัดไชยศรี วัดไชยศรี เป็นวัดเก่าแก่ สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2408โดยความศรัทธาของชาวบ้าน ที่ได้ชื่อว่า “ไชยศรี” ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า ไชยศรี เป็นนามวัดที่นิยมตั้งอยู่หลายวัดทั่วไป ดังนั้นอาจเป็นชื่อที่ดี เป็นที่นิยมและเป็นสิริมงคล อาจจะเป็นที่พอใจของพระและชาวบ้านที่ร่วมกันสร้างแต่คนในท้องถิ่นสมัยก่อนนิยมเรียกชื่อวัดว่า “วัดไต้” ซึ่งสันนิษฐานว่าบ้านสาวะถี มี 2วัด(ปัจจุบันมี 4 หมู่บ้าน) วัดที่อยู่ถัดไปทางทิศตะวันตกคือวัดโพธิ์ชัย นิยมเรียกว่า “วัดเหนือ” คำว่าวัดเหนือ วัดไต้ เป็นการเรียกตามการตั้งบ้านเรือนและสภาพภูมิประเทศ ที่วัดไชยศรี อยู่ต่ำกว่า จึงคล้าย ๆ จะเรียกว่า วัดบนวัดล่าง ก็มาเรียกว่า วัดเหนือ คืออยู่เหนือขึ้นไป กับวัดที่อยู่ไต้ลงมาทำนองนั้น ส่วนเจ้าอาวาสหรือพระยุคแรกไม่ปรากฏนาม จนถึงสมัยหลวงปู่อ่อนสา (มรณภาพเมื่อปีพ.ศ.2491) จึงปรากฏหลักฐาน ถือว่าท่านเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก วัดไชยศรีในสมัยหลวงปู่อ่อนสาเจริญรุ่งเรืองมากทั้งในด้านการศึกษา การปฏิบัติธรรมและการก่อสร้างถาวรวัตถุ มีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก มีกุฏิไม้หลังใหญ่และสิ่งก่อสร้างที่แกะสลักลวดลายแบบฝีมือช่างท้องถิ่นทั้งพระและ

ฆราวาส ด้วยเหตุที่หลวงปู่ท่านเป็นพระที่มีบารมีธรรมสูงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของคนทั่วไป ตัวท่านเองก็มีฝีมือแกะสลักและออกแบบงานด้านนี้ด้วย

ขณะที่หลวงปู่ท่านเป็นเจ้าอาวาสและพัฒนาวัดนั้น มีพระเถระอีกรูปที่ช่วยงานท่านคือหลวงปู่เปลี่ยน อายุพรรษา ทั้ง 2 รูปคงห่างกันไม่มากนัก เพราะคนสมัยนั้นชอบเรียกท่านทั้งสอง เรียกหลวงปู่ท่านว่า ครูบาเผ่า (แก่กว่า) เรียกหลวงปู่เปลี่ยนว่า ครูบาหนุ่ม (คำว่า ครูบา เป็นคำเรียกยกย่องพระที่คนสมัยนั้นเคารพ)

งานก่อสร้างที่ปรากฏเหลืออยู่ในปัจจุบันและทรงคุณค่ามากคือ สิมหรือโบสถ์ สิมหรือโบสถ์วัดไชยศรีนี้ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ.2460 แต่การเริ่มสร้างเท่าที่คนเผ่าคนแก่เล่ามาก็คงราวปี พ.ศ.2443 (ตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 5) เป็นโบราณสถานที่สำคัญ ที่ผนังทั้งด้านนอกและด้านในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังหรืออุบุดัม เรื่อง ลินไซกรรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนประกาศเขตโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ.2544

(บันทึกพระครูบุญชยากร , 2549)

ช่างเขียน มีนามว่า ช่างทอง ทิพย์ชา และช่างเคน นามตะ (ผู้ช่วย) เป็นชาวอำเภอเบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบสถาปัตยกรรม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีรูปแบบอิทธิพลสมัยอาณานิคม (Colonial style) สังเกตจากฐานสิมมีลักษณะคล้ายสถาปัตยกรรมของชาวยุโรปที่สร้างขึ้นในประเทศอาณานิคม คือมีการใช้รูปแบบฐานย่อมุมลดหลั่นหลายระดับ ในส่วนที่เป็นผนัง มี ความกว้างประมาณ 8 เมตร เมื่อมองจากด้านตรงมีลักษณะคล้ายฐานเจดีย์ชั้นรองรับต้นเสา 2 ต้น ซ้อนกันขึ้นไปเสาส่วนบนเล็กกว่า ยาวสูงจรดคานหลังคา ระหว่างต้นเสามีช่องหน้าต่างหลอก และหน้าต่างจริงสลับกันไป ส่วนผนังด้านหน้า และหลัง กว้างประมาณ 4 เมตร ด้านหลังเขียนภาพเต็มทั้งผนัง ด้านหน้ามีประตูบานใหญ่แกะสลักเป็นรูปพระพุทธเจ้า (ปัจจุบันถูกขโมยไปแล้ว) ทางขึ้นมีราวบันไดรูปนาคขนานสองข้าง เดิมเป็นรูปม้าทำด้วยปูนมีขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับประติมากรรมม้าที่ทำจากไม้ประดับอยู่โดยรอบตัวสิม ซึ่งเป็นลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งที่พบได้เฉพาะที่แห่งนี้ (ปัจจุบันสูญหายไปหมดแล้ว) จากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่าหลวงปู่ท่านจะสร้างถาวรวัตถุขึ้นเอาไว้ภายในวัดตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งกำแพงวัด ศาลาการเปรียญ และสถานที่สำคัญ ด้วยฝีมือการแกะสลักที่สวยงาม และที่ยังหลงเหลือ

เป็นหลักฐานอยู่ เช่น ต้นเสารอบวัด จะเห็นว่ามีกรเจาะช่องเอาไว้สำหรับเสียบไม้ รวมทั้งไม้แกะสลักเป็นรูปยักษ์ ซึ่งไม่แน่ชัดว่าเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่องสินไซหรือไม่

ลิมกับอุปแต้มหรือภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดไชยศรี

วัดสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.2408 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปี พ.ศ. 2460 โดยความศรัทธาของชาวบ้านคนในท้องถิ่นนิยมเรียกว่า “วัดใต้” เจ้าอาวาสรูปแรกชื่อหลวงปู่อ่อนสา ในสมัยของท่าน มีความเจริญทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติตลอดทั้งการก่อสร้างถาวรวัตถุ สิ่งก่อสร้างเป็นแบบฝีมือช่างท้องถิ่น งานก่อสร้างที่ปรากฏเหลืออยู่ในปัจจุบันและทรงคุณค่ามากคือลิมหรือโบสถ์ ลักษณะเป็นลิมที่ขนาดเล็ก บรรจุพระได้ประมาณ 21 รูป มีประตูเข้าบานเดียว ยกพื้นสูง หลังคามุงไม้แป้นเกล็ด ต่อมาเมื่อบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้งจึงถูกเปลี่ยนเป็นกระเบื้องเคลือบ ที่ต้องทำเพื่อความคงทน อีกทั้งผนังหนาจะทำให้เกิดความเย็นสบาย หลวงปู่อ่อนสาเป็นผู้ที่กำหนดออกแบบควบคุมการก่อสร้างเป็นส่วนใหญ่ เพราะท่านมีฝีมือด้านช่างอีกทั้งเพื่อให้ถูกต้องตามพระวินัยด้วย ส่วนผู้แต้มลิมชื่อนายทอง ทิพย์ชา มาจากอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหัวหน้าช่าง ผนังด้านนอกและด้านในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังหรืออุปแต้มเรื่องสินไซเป็นส่วนมาก ซึ่งเป็นที่นิยมของคนในท้องถิ่นและความศรัทธา ในเนื้อหาสาระที่เป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้าอีกทั้งยังมีคติธรรมคำสอนสอดแทรกไว้นอกจากนี้ก็มีภาพนรกภูมิ ที่ผนังด้านซ้ายของประตูก่อนจะเข้าสู่ภายในแต่ไม่มาก หลวงปู่อ่อนสา มรณภาพ ในปี พ.ศ.2491 หลวงปู่เปลี่ยน ได้พัฒนาวัดไชยศรีสืบต่อมาจนถึงปี พ.ศ.2503 ก็มรณภาพ ด้วยความไม่พร้อมของชุมชนและพระสงฆ์เอง ที่ท้ายที่สุดราวปี พ.ศ.2526 วัดไชยศรีก็แทบหาพระจำพรรษาไม่ได้ ที่สำคัญได้สูญเสียศูนย์รวมใจของชุมชนไปเกือบจะหมดสิ้น พ.ศ.2532 พระวสันต์ มหาบุญโญ (พระครูบุญชยากร) ได้เป็นผู้นำชาวบ้านฟื้นฟูวัดให้มีคุณค่า โดยเฉพาะ “อุปแต้มและลิมวัดไชยศรี” พ.ศ. 2544 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนประกาศเขตโบราณสถาน

เรื่องสินไซในอุปแต้ม

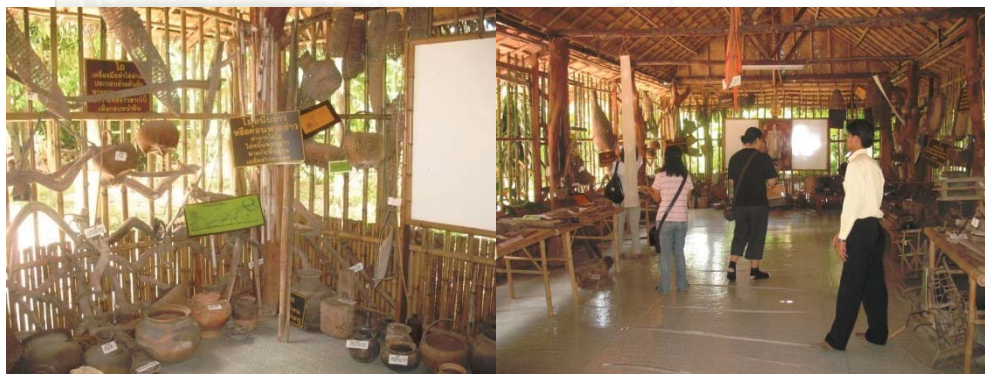
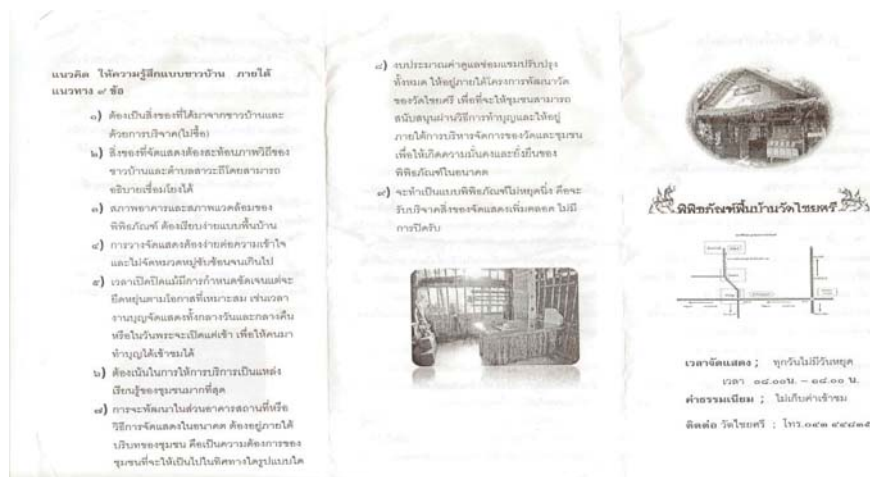
เรื่องเกิดที่เมืองเบ็ญจาล มีท้าวบุตรชายเป็นกษัตริย์ พระมเหสีนามว่าจันทาเทวีและมีพระชนิษฐาชื่อว่าสุมนดา ต่อมาเมื่อยักษ์กุมภณทัตเจ้าเมืองโนราชมาอุดไปเป็นมเหสี จนมีพระธิดาชื่อสิดาจันทร์ ต่อมาได้เป็นมเหสีของท้าววรณนาคเมืองบาดาล ท้าวบุตรชายออกบวชตามหานางสุมนดา ได้พบกับลูกสาวทั้งเจ็ดของนันทะเศรษฐีเมืองจำปา จึงกลับมาลาสิกขาและไปสู่ขอมาเป็นมเหสี ต่อมานางจันทามเหสีเอกและนางลุนธิดาคนสุดท้ายของเศรษฐี ได้ประสูติโอรส โดยนางจันทาคลอดลูกมีตัวเป็นราชสีห์มีส่วนหัวเหมือนช้างชื่อว่า “สีโห” นางลุนได้ลูกแฝดคนแรกชื่อ “สินไซ” ส่วนคนที่สองมีรูปร่างเป็นหอยสังข์ จึงได้ชื่อว่า “สังข์หรือสังข์ทอง” ส่วนมเหสีทั้งหกคลอดเป็นคนปกติ ต่อมาเกิดการชิงดีชิงเด่นในระหว่างกลุ่มมเหสี นางจันทานางลุน ท้าวสีโห ท้าวสินไซและท้าวสังข์ ถูกใส่ร้าย ว่าเป็นคนไม่ดี ท้าวบุตรชายจึงสั่งเนรเทศไปอยู่ป่า เมื่อเจริญวัยโอรสทั้งหกได้รับมอบหมายจากท้าวบุตรชายให้ไปตามหานางสุมนดาที่ยกษัตริย์กัมภณทัตลักพาตัวไป แต่เมื่อโอรสทั้งหกมาพบสินไซเห็นว่ามิฤทธิ์เดชกล้าหาญ จึงออกอุบายให้สินไซออกตามหา สินไซเชื่อและด้วยความกตัญญู จึงออกตามพร้อมด้วยสีโหและสังข์ โดยให้ท้าวทั้งหกรออยู่ ระหว่างทางทั้งสามได้ต่อสู้กับยักษ์ นาค ครุฑ งูชวง แต่ด้วยมีวิชาความสามารถและความมีคุณธรรม จึงสามารถตามนางสุมนดาคืนมาได้ ด้วยการฆ่ายักษ์กัมภณทัตตาย ทั้งที่ได้พยายามขอโดยดีแต่ไม่สำเร็จ เพราะยักษ์กัมภณทัตมีนิสัยอวดดีไม่มีเหตุผล ก่อนกลับได้ไปตามนางสิดาจันทร์ ที่เมืองนาคกลับไปด้วย แต่พอเดินทางมาสมทบกับท้าวทั้งหกกลับถูกหลอกปลักตกเหว แต่พระอินทร์มาช่วยไว้ เมื่อท้าวทั้งหกกลับมาถึงเมือง ครั้งแรกท้าวบุตรชายก็เชื่อ ต่อมาความจริงก็ถูกเปิดเผยโดยนางสุมนดา ทำให้ท้าวบุตรชายสั่งเนรเทศมเหสีและโอรสทั้งหกออกจากเมือง จากนั้นก็ไปรับนางจันทา,นางลุน,สินไซ, สีโหและสังข์กลับ แล้วมอบเมืองให้สินไซขึ้นปกครองแทน

ต่อมา ยักษ์กัมภณทัตได้รับการชุบชีวิตจากพระยาเวสสุวัณให้ฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง จึงมาลักเอานางสุมนดากลับเมืองยักษ์แล้วยังนำท้าวสินไซไปเป็นตัวประกันด้วย สีโหและสังข์ต้องเดินทางไปตามจนเกิดสงครามใหญ่ พระอินทร์ต้องไล่เกลี้ยหาทางออกที่เหมาะสมและเป็นธรรมโดยทุกฝ่ายยอมรับได้ ทำให้เกิดสันติสุขทุกฝ่าย ท้ายเรื่องจะเป็นการม้วนชาดคือสรุปเรื่อง แสดงให้เห็นถึงผลของกรรมหรือการกระทำดี เป็นการเสริมให้เกิดศรัทธาแก่ผู้ที่ได้เข้าใจถึงสาระในวรรณกรรมสินไซ ให้มุ่งมั่นที่จะทำความดี” ม้วนชาดก จึงเป็นบทสรุปที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณกรรมเรื่องสินไซที่กล่าวมาทั้งหมด อย่างแท้จริง

พิธีกรรมพื้นบ้านวัดไชยศรี

ชุมชนสาววະถีเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีการอยู่อาศัยต่อเนื่องกันมายาวนานในเส้นทางผ่านของอีกหลายหมู่บ้านและเป็นชุมชนที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองขอนแก่นมากนัก จึงทำให้มีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนยังคงอยู่กันแบบดั้งเดิม ด้วยเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันแบบใหม่ซึ่งมีความสะดวกมากขึ้น ดังนั้นในชุมชนจึงมีแนวคิดร่วมกันในการเก็บ

รวบรวมเรื่องราวภูมิปัญญาและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันดั้งเดิมของชุมชนสวาทิไว้จัดแสดงเพื่อเก็บความทรงจำไว้อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดไชยศรี โดยการนำของพระครูบุญชยากร (วสันต์ มหาบุญโญ) เพื่อเก็บรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีต มาสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาของบรรพชนให้กับคนรุ่นใหม่ ปัจจุบันมีวัตถุจัดแสดงอยู่ประมาณ 550 ชิ้น เปิดให้ประชาชนเข้าชมได้ทุกวัน โดยมีวิทยากรภูมิปัญญาเป็นวิทยากรนำชมให้แก่ผู้สนใจ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน

เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2546 พระครูบุญชยากร จึงได้ประกาศรวบรวมสิ่งของ(ภาษาพื้นบ้านว่าของเก่า) เพื่อเป็นการสำรวจรวบรวมสิ่งของที่มีจะจัดแสดง โดยมีแนวทางร่วมกันว่าจะไม่มีการซื้อและในตอนแรกที่รวบรวมก็จะรับของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคทุกชิ้น เพื่อรักษาน้ำใจผู้นำมาและจะได้มีของให้เลือกมาก เมื่อเปิดรับได้ 7 วัน ปรากฏว่ารวมแล้วได้สิ่งของมากกว่า 400 ชิ้น โดย ทำทะเบียนรับไว้เป็นหลักฐานทุกชิ้น สิ่งของที่ได้ส่วนมากเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันทั้งที่เลิกใช้แล้วและมีการใช้อยู่บ้างในปัจจุบัน จากนั้นได้ตั้งกรรมการมีทั้งพระและฆราวาสจำนวน 14 รูป/คน มาเป็นผู้ดำเนินการคัดแยกจัดหมวดหมู่แบ่งย่อยๆ ให้ตามประเภทการใช้งาน เพราะแนวทางที่ทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านมีลักษณะที่ตกลงกันชัดเจนภายใต้แนวคิดที่ว่า ต้องให้ความรู้สึกลับแบบชาวบ้านจากนั้นก็ช่วยกันสร้างอาคารไม้ชั้นเดียวมุงด้วยหญ้า ด้านข้างกันด้วยไม้ไผ่เพื่กันคอนกรีต โดยการสนับสนุนเสาไม้บ้านเก่าของนายทวีป สอนสุก (ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะนั้น)

เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2546 เริ่มจัดแสดงเปิดให้ชมอย่างเป็นทางการ พร้อมกันนี้ ก็ได้เปิดรับบริจาคเพิ่มอยู่ตลอดเวลาจนถึงปัจจุบันก็ยังมีผู้คนในตำบลสวาทิ นำสิ่งของมาบริจาคให้กับพิพิธภัณฑ์อยู่เสมอ

วัดไชยศรีได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนสวาทิเป็นแรงดึงดูดหน่วยงานอื่นๆ ให้เข้ามาเรียนรู้คุณค่าวัฒนธรรมซึ่งชุมชน วัด และ ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดกิจกรรมกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยขอนแก่น วัฒนธรรมจังหวัด กระทรวงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ฯลฯ หน่วยงานที่กล่าวมานั้นมีการนำกิจกรรมมาจัดที่วัด และร่วมกิจกรรมกับชุมชนอยู่ตลอด จนทำให้ชาวบ้าน และ วัดไชยศรี ได้มีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอยู่บ่อยครั้ง เช่น จัดสวนนาวิชาการ จัดการประชุมประจำปี เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักศึกษาตั้งแต่ระดับ ปริญญาตรี จนถึง ระดับ ปริญญาเอก

ชุมชนสาวะถีได้รับรางวัลในระดับชาติหลายรางวัลจนได้มีการเข้ามาชมงาน
ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมหลายครั้งด้วยกัน และถือเป็นชุมชนเข้มแข็งในด้านวัฒนธรรมมีชีวิต

กิจกรรมที่กล่าวมานั้น ถือว่าเป็นกิจกรรมเสริมที่ได้รับความนิยมอย่างมากจาก คนทั่ว ๆ ไป และมีฮีตที่ได้รับ
สนใจจากนักท่องเที่ยวดีมาก คือ ประเพณีบุญเดือน ๓ คือ บุญข้าวจี จนได้มีองค์กรต่างๆ ได้เข้ามาศึกษา และสื่่อมวลชน
มากมายได้ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก จนถือเป็นงานที่ได้รับความนิยมจากคนนอก และ คนในก็ภูมิใจในกิจกรรมที่เกิดขึ้น
ซึ่งเดิมที เป็นกิจกรรมของชุมชนที่ทำตามฮีตและคองบ้านตนเองเท่านั้น

กิจกรรมประเพณีกับการท่องเที่ยว

ในส่วนของการจัดกิจกรรมประเพณีตามวัฒนธรรมชุมชน ตลอดปี ที่รู้จักกันดีว่า ฮีตสิบสอง ชวบ้านสาวะถียังคงมี
การจัดกิจกรรมประเพณีอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่มีการจัดเป็นงานสำคัญมากน้อยต่างกันไป และยังมีงานประเพณีเฉพาะของชุมชน
เช่น บุญสงฆ์ เป็นต้น ประเพณีทางวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยม มีการจัดเป็นงานใหญ่ จนมีผลเป็นแรงดึงดูดทางการ
ท่องเที่ยวที่มีผู้ร่วมงานจากภายนอกเข้าไปร่วมมากและได้รับการสนับสนุนจากทั้งมหาวิทยาลัยขอนแก่น และการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย ในการประชาสัมพันธ์ คือ งานบุญเดือน 3 (บุญข้าวจี)

ภาพจาก ททท.ขอนแก่น (งานบุญเดือนห้า บ้านสาวะถี)

เดือนสาม บุญข้าวจี

บุญข้าวจีเป็นประเพณีที่เกิดจากความสมัครสมานของชุมชนชาวบ้านจะนัดหมายกันมาทำบุญร่วมกันโดยช่วยกันปลูกผามหรือปะรำเตรียมไว้ในตอนบ่าย ครั้นเมื่อถึงรุ่งเช้าในวันต่อมาชาวบ้านจะช่วยกันจีข้าว หรือปักข้าวและตัดบาตรข้าวจีร่วมกัน หลังจากนั้นจะให้มีการเทศน์นิทานชาดกเรื่องนางปุลณทาสีเป็นเสร็จพิธี

มูลเหตุของพิธีกรรม

มูลเหตุจากความเชื่อทางพุทธศาสนา เนื่องมาจากสมัยพุทธกาล มีนางทาสชื่อปุลณทาสี ได้นำแบ่งข้าวจี (แบ่งทำขนมจีน) ไปถวายพระพุทธเจ้า แต่จิตใจของนางคิดว่า ขนมแบ่งข้าวจีเป็นขนมของผู้ต่ำต้อย พระพุทธเจ้าเจ้าคงไม่ฉัน ซึ่งพระพุทธเจ้ายังรู้จิตใจนาง จึงทรงฉันแบ่งข้าวจี ทำให้นางปิติดีใจ ชาวอีสานจึงเอาแบบอย่างและพากันทำแบ่งข้าวจีถวายพระมาตลอด อีกทั้งเนื่องจากในเดือนสามอากาศของภูมิภาคอีสานกำลังอยู่ในฤดูหนาว ในตอนเช้าผู้คนจะใช้ฟืนก่อไฟผิงแก้หนาว ชาวบ้านจะเขี่ยเอาถ่านออกมาไว้ด้านหนึ่งของกองไฟแล้วนำข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนกลมโรยเกลือวางลงบนถ่านไฟแดง ๆ นั้นเรียกว่า ข้าวจี ซึ่งมีกลิ่นหอม ผิวเกรียมกรอบน่ารับประทานทำให้นึกถึงพระภิกษุสงฆ์ ผู้บวชอยู่วัดอยากได้รับประทานบ้าง จึงเกิดการทำบุญข้าวจีขึ้น ดังมีคำกล่าวที่ว่า “เดือนสามค้อย เจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี ข้าวจีมีน้ำอ้อย จัวน้อยเช็ดน้ำตา” (พอถึงปลายเดือนสาม ภิกษุก็คอยปั้นข้าวจี ถ้าข้าวจีไม่มีน้ำอ้อยยัดใส่ เณรน้อยเช็ดน้ำตา)

พิธีกรรม

พอถึงวันนัดหมายทำบุญข้าวจีทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะจัดเตรียมข้าวจีตั้งแต่ตอนค่ำของวันนั้น ประมาณตี 3 จะนำข้าวมาจีบริเวณลานวัดกันทุกบ้าน และนอกจานั้นยังมี มหรสพสมโภช คือ หมอลำพื้นปี่ของชุมชนสาวะถีแสดงกล่อมชาวบ้านที่มาปักข้าวจีในเวลาตั้งแต่เช้า และนักท่องเที่ยวผู้ร่วมงานก็จะเตรียมข้าวเหนียวร่วมกับชาวบ้าน และจีเพื่อให้ข้าวจีสุกทันใส่บาตรจังหัน นอกจากข้าวจีแล้วก็จะนำ “ข้าวเชียบ” (ข้าวเกรียบว่าว) ทั้งที่ยังไม่ย่างเพื่อให้พระเณรยักกินกันเองและที่ย่างไปจนโป่งพองใส่ถาดไปด้วย พร้อมจัดอาหารคาวไปถวายพระที่วัด ข้าวจีบางก้อนผู้เป็นเจ้าของได้ยัดใส่ด้วยน้ำอ้อยแล้วทาด้วยไข่ เพื่อให้กลิ่นรสหวานหอมชวนรับประทาน ครั้นถึงหอแจกหรือศาลาโรงธรรมพระภิกษุสามเณรทั้งหมดในวัดจะลงศาลาที่ญาติโยมรวมกันอยู่ใกล้ลานวัดไชยศรีก่อน แล้วประธานในพิธีเป็นผู้อาราธนาศีลพระภิกษุให้ศีล ญาติโยมรับศีล แล้วกล่าวคำถวายข้าวจี จากนั้นก็จะนำข้าวจีใส่บาตร พระสงฆ์จะเดินแถว พร้อมกับถวาย จังหัน สำหรับกับข้าวคาวหวาน เมื่อพระฉันจังหัน เสน่เสร็จแล้วก็ให้พร ญาติโยมรับพรเป็นเสร็จพิธี ในเช้าของอีกวันหนึ่งพระสงฆ์ท่านก็จะทานข้าวจีให้แก่ญาติโยมที่มาร่วมงานบุญทุกคน

เดือนสี่ บุญผะเหวด

“บุญผะเหวด” เป็นสำเนียงชาวอีสานที่มาจากคำว่า “บุญพระเวส” หรือพระเวสสันดร เป็นประเพณีตามคติความเชื่อของชาวอีสานที่ว่า หากผู้ใดได้ฟังเทศน์เรื่องเวสสันดรทั้ง 13 กัณฑ์จบภายในวันเดียว จะได้เกิดร่วมชาติภพกับพระศรีอริยเมตไตรย บุญผะเหวดนี้จะทำติดต่อกัน 2 วัน วันแรกจัดเตรียมสถานที่ ตกแต่งศาลาการเปรียญ วันที่สองเป็นวันเฉลิมฉลองพระเวสสันดร

ชาวบ้านรวมทั้งพระภิกษุสงฆ์จากหมู่บ้านใกล้เคียงจะมาร่วมพิธี มีทั้งการจัดขบวนแห่เครื่องไทยทาน ฟังเทศน์และแห่พระเวส โดยการแห่ผ้าพระเวส (ผ้าผืนยาวเขียนภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดร) ซึ่งสมมติเป็นการแห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมืองเมื่อถึงเวลาค่ำจะมีเทศน์เรื่องพระมาลัย และงานบุญพิธี ชาวบ้านจะร่วมกันตัดบาตร **ข้าวพันก้อน** พิธีจะมีไปจนถึงค่ำ ชาวบ้านจะแห่ผ้าพระเวสมาจากถนนกลางหมู่บ้าน จากทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตร ฟ้อนรำตั้งขบวนเรียงรายตั้งกันทม์ถวายพระสงฆ์จะเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกจนจบและเทศน์อานิสงส์อีกกัณฑ์หนึ่ง จึงเสร็จพิธี

มูลเหตุของพิธีกรรม

จากในหนังสือเรื่องมาลัยหมื่นมาลัยแสนกล่าวว่าครั้งหนึ่ง พระมาลัยเถระได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณี บนสรวงสวรรค์และได้พบปะสนทนากับพระศรีอริยเมตไตรย ผู้ที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตและพระศรีอริยเมตไตรยได้ส่งความมาบอกพระมาลัยว่า “ถ้ามนุษย์อยากจะได้พบและร่วมเกิดในศาสนาของพระองค์แล้วจะต้องปฏิบัติตนดังต่อไปนี้ คือ”

1. จงอย่าฆ่าพ่อ ตีแม่ สมณพราหมณ์
2. จงอย่าทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน
3. ให้ตั้งใจฟังเทศน์เรื่อง พระเวสสันดรให้จบในวันเดียว

ด้วยเหตุที่ชาวอีสานต้องการจะได้พบพระศรีอริยเมตไตรยและเกิดร่วมศาสนาของพระองค์จึงมีการทำบุญผะเหวด ซึ่งเป็นประจำทุกปี

การเตรียมงาน

1. **แบ่งหนังสือ** นำหนังสือลำผะเหวดหรือลำหาชาติ (หนังสือเรื่องพระเวสสันดรชาดก) ซึ่งมีจำนวน 13 กัณฑ์ (หรือ 13 ผูกใหญ่) แบ่งเป็นผูกเล็กๆ เท่ากับจำนวนพระเถระที่จะนิมนต์มาเทศน์ในคราวนั้นๆ

2. **การใส่หนังสือ** นำหนังสือผูกเล็ก ที่แบ่งออก จากกัณฑ์ต่างๆ 13 กัณฑ์ ไปนิมนต์พระเถระทั้งวัดในหมู่บ้านตนเองและจากวัดในหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียงให้มาเทศน์ โดยจะมีใบฎีกาบอกรายละเอียด วัน เวลา เทศน์ ตลอดจนบอกเจ้าศรัทธา ผู้ที่จะเป็นเจ้าของกัณฑ์นั้นๆ ไว้ด้วย

3. **การแบ่งเจ้าศรัทธา** เมื่อพระเถระท่านเทศน์จบในแต่ละกัณฑ์ ผู้ที่เป็นเจ้าศรัทธาก็จะนำเครื่องปัจจัยไทยทานไปถวายตามกัณฑ์ที่ตนเองรับผิดชอบ ชาวบ้านจะจัดแบ่งกันออกเป็นหมู่ๆ เพื่อรับเป็นเจ้าศรัทธากัณฑ์ร่วมกัน โดยจะต้องจัดหาที่พัก ข้าวปลาอาหารไว้คอยเลี้ยงต้อนรับญาติโยม ที่ติดตามพระเถระจากหมู่บ้านอื่นเพื่อมาเทศน์ผะเหวดครั้งนี้ด้วย

4. **การจัดเครื่องกริยาบูชาหรือเครื่องครุภัณฑ์** ในการทำบุญผะเหวดนั้นชาวบ้านต้องเตรียม “เครื่องฮ้อยเครื่องพัน” หรือ “เครื่องบูชาคาถาพัน” ประกอบด้วยรูปหนึ่งพันดอก เทียนหนึ่งพันเล่ม ดอกบัวโป่ง (บัวหลวง) ดอกบัวแป้น (บัวผัน) ดอกบัวทอง (บัวสาย) ดอกผักตบ และดอกก้านของ (ดอกป๊อ) อย่างละหนึ่งพันดอก เมี่ยงหมากอย่างละหนึ่งพันคำ มวนยาสูบหนึ่งพันมวน ข้าวตอกใส่กระตังหนึ่งพันกระตัง ธูปกระดาด (ธูปกระดาด) หนึ่งพันธูป

5. การจัดเตรียมสถานที่ที่จะเอาบุญผะเหวด

5.1 ศาลาหอแจกตั้งธรรมาสน์ไว้กลางศาลาโดยรอบนั้นจัดตั้ง “รุ่งไซ” (ธงชัย) ไว้ทั้งแปดทิศ และจุดที่ตั้ง “รุ่งไซ” แต่ละต้นจะต้องมี “เสดถะสัด” (เศวตฉัตร) “ผ่านตาเว็น” (บังสุรย์) และตะกร้าหนึ่งใบสำหรับใส่ข้าวพันก้อน พร้อมทั้ง “บังดอกไม้” สำหรับใส่ดอกไม้แห้ง ซึ่งส่วนมากทำจากต้นโสนและใส่ “รุ่งหัวคืบ” นอกจากนี้ที่บังดอกไม้ยังปักนกปักปลาซึ่งสานจากใบมะพร้าวหรือใบตาลไว้อีกจำนวนหนึ่ง และตั้งโอ่งน้ำไว้ 5 โอ่ง รอบธรรมาสน์ซึ่งสมมติเป็นสระ 5 สระ ในหมอนน้ำใส่จอกแทน (แทนคือสาหร่าย) กุ้ง เหงียว ปลา ปู หอย ปลุกต้นบัวในบ่อให้บัวและดอกบัวลอยย้งดี รวมทั้งจะต้องจัดให้มีเครื่องสักการบูชาคาถาพันและขันหมากเบ็งวางไว้ตามมุมธรรมาสน์ ณ จุดที่วางหมอนน้ำ ที่สำคัญหอแจกต้องตกแต่งให้มีสภาพคล้ายป่า โดยนำเอาต้นฮ้อย ต้นกล้วย มามัดตามเสาทุกต้น และชิงคายสายสิญจน์รอบศาลาทำราวไม้ไผ่สูงเหนือศีรษะประมาณหนึ่งศอกเพื่อเอาไว้เสียบดอกไม้แห้งต่าง ๆ นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่ย่อยนก ปลาตะเพียน และใช้เมล็ดแห้งของฝักลิ้นผ้า (เพกา) ร้อยด้วยเส้นด้ายยาวเป็นสายนำไปแขวนเป็นระยะ ๆ และถ้าหาดอกไม้แห้งอื่นไม่ได้ก็ใช้เส้นด้ายชุบแป้งเปียกแล้วนำไปคลุกกับเมล็ดข้าวสาร ทำให้เมล็ดข้าวสารติดเส้นด้ายแล้วนำเส้นด้ายเหล่านั้นไปแขวนไว้แทน

5.2 บริเวณรอบศาลาโรงธรรมก็ปัก “รุ่งไซ” ขนาดใหญ่ 8 รุ่งปักไว้ตามทิศทั้งแปดซึ่งแต่ละหลักรุ่งจะปัก “กรวยไม้ไผ่สำหรับใส่ข้าวพันก้อน” “เสดถะสัด” (เศวตฉัตร) “ผ่านตาเว็น” (บังสุรย์) และ “ขันดอกไม้” เช่นเดียวกับศาลาโรงธรรม นอกจากนี้ก็ปักรุ่งซ่อไว้ ณ จุดเดียวกับที่ปัก “รุ่งไซ” อีกด้วย ครั้นถึงเวลาประมาณ 14 - 15 นาฬิกาของ “มื่อโฮม” หรือวันรวม ผู้เฒ่าผู้แก่จะพากันนำเครื่องสักการบูชาประกอบด้วย ขันห้า ขันแปด บาตรจิ๋ว รม กระโถน กาน้ำ และไม้เท้าเหล็กไปเชิญพระอุปัชฌาย์ซึ่งสมมติว่าท่านอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำ อาจเป็นบึง หนอง แม่น้ำ อ่างเก็บน้ำ (ที่อยู่ใกล้วัด) เมื่อไปถึงผู้เป็นประธานจะตั้งนะโมขึ้น 3 จบ กล่าว “สัคเค” เชิญเทวดามาเป็นพยานแล้วจึงกล่าวอาราธนาเชิญพระอุปัชฌาย์ เมื่อกล่าวจบ ก็ตักลองนำเครื่องสักการะแห่มาที่วัด เวียนรอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ แล้วจึงนำเครื่องสักการะทั้งหมดวางไว้บนหออุปัชฌาย์ หลังจากเชิญพระอุปัชฌาย์เสร็จแล้วก็ถึงพิธีแห่ผะเหวดเข้าเมือง ซึ่งจะเป็นเวลาประมาณ 15.00 - 17.00 น. ของวันโฮม เมื่อถึงเวลาแห่ ผู้เป็นประธานจะนำญาติโยม (ที่มาพร้อมกันในบริเวณชายป่าที่ถูกสมมติให้เป็นป่าหิมพานต์) โดยใช้บริเวณท้ายหมู่บ้านสาวะถิ ทางไปบ้านโนนกุ้ และโรงเรียนมัธยม ไหว้พระรับศีลและฟังเทศน์ การเทศน์ ณ จุดนี้เป็นการเทศน์จบแล้วก็จะลั่นฆ้อง จัดขบวนแห่ผะเหวดเข้าเมือง เดินผ่านหมู่บ้านเข้าสู่วัด แล้วแห่เวียนขวา รอบสิมวัดไชยศรี 3 รอบ จากนั้นจึงนำพระพุทธรูปขึ้นตั้งไว้หน้าสิม จะมีเอื่อน (เรือ่น) ใส่พระ ญาติโยมที่เก็บดอกไม้มาจากป่า เช่น ดอกพะยอม ดอกจิก (ดอกเต็ง) ดอกอ้ง (ดอกรัง) ดอกจาน ฯลฯ ก็จะนำดอกไม้ไปไว้ข้างๆ ธรรมาสน์ แล้วชิงผ้าผะเหวดรอบศาลาหอแจก

หลังจากแห่ผะเหวดเข้าเมืองแล้วญาติโยมจะพากันกลับบ้านเรือนตน รับประทานอาหารเย็น พร้อมทั้งเลี้ยงดูญาติพี่น้องที่เดินทางมาร่วมทำบุญ เวลาประมาณหนึ่งทุ่มเศษๆ ทางวัดจะตี “กลองโฮม” เป็นสัญญาณบอกให้ชาวบ้านรู้

ว่าถึงเวลา “ลงวัด” ญาติโยมจะพากันมารวมกันที่ศาลาหอแจก พระภิกษุสงฆ์สวด พระปริตรมงคล หลังจากสวดมนต์จบก็จะ “เทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน” หลังจากฟังเทศน์จบก็จัดให้มีมหรสพ เช่น หมอลำพื้นปี่ หรือ หนังประโมทัย

เวลาประมาณ 04.00 น. ของวันบุญผะเหวด ญาติโยมจะนำข้าวเหนียวก้อนเล็ก ๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ จำนวนหนึ่งพันก้อนซึ่งเท่ากับหนึ่งพันพระคาถา ในเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดก ใส่ถาดออกจากบ้านเรือน แห่จากหมู่บ้าน มาที่วัด เวียนรอบโบสถ์สามรอบ แล้วจึงนำข้าวพันก้อนไปใส่ไว้ในกรวยไม้ไผ่ที่หลักธงไชยทั้งแปดทิศและในตะกร้าที่วางอยู่บน ศาลา ตามจุดที่มีธงไชยและเสดถะสัด เมื่อแห่ข้าวพันก้อนเสร็จแล้วก็จะมีเทศน์สังกาศ คือ การเทศน์บอกปีศักราช เมื่อจบ สังกาศจะหยุดพักให้ญาติโยมกลับไปบ้านเรือน นำอาหารมาใส่บาตรจันทน์หลังจากพระจันทน์แล้ว ก็จะเริ่มเทศน์ผะเหวด โดยเริ่มจากกัณฑ์ทศพรไปจนถึงนครกัณฑ์รวมสิบสามกัณฑ์ใช้เวลาตลอดทั้งวันจนถึงค่ำมีความเชื่อกันว่าหากใครฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรจบผู้นั้นจะได้รับานิสงส์มาก

พิธีกรรมขณะฟังเทศน์ ในการฟังเทศน์ “บุญผะเหวด” นั้นต้องมีทายกหรือทายิกา คอยปฏิบัติพิธีกรรม ขณะฟังเทศน์แต่ละกัณฑ์ โดยจัดรูปเทียน เพื่อบูชากัณฑ์นั้นๆ ตามจำนวนคาถาในแต่ละกัณฑ์ นอกจากนั้นต้องหว่าน ข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวสาร และลั่นฆ้องชัย เมื่อเทศน์จบในแต่ละกัณฑ์ โดยผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ต้องนั่งอยู่ประจำ ตลอดเวลาที่เทศน์

ส่วนเครื่องฮ้อยเครื่องพัน หรือเครื่องครุภัณฑ์นั้นต้องตั้งบูชาไว้ตลอดงาน เมื่อเทศน์จบแล้วบางวัดก็นำ เครื่องฮ้อย เครื่องพัน ใส่ไว้ในภาชนะที่สานด้วยดอกไม้ไผ่ มีลักษณะเหมือนกะออม ปากเป็นกรวยแหลมใช้ผ้าขาวหุ้ม แล้วใช้ ด้ายถักหุ้มไว้อีกชั้นหนึ่งเพื่อจะได้นำมาใช้เป็นเครื่องสักการบูชาเวลาบุญผะเหวดในปีต่อ ๆ ไป

บุญเดือนห้า

ถือเป็นอีกบุญหนึ่งที่ชุมชนสวาทิทำเป็นประจำและเป็นประเพณีและ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้ความสนใจนำมาเป็น เทศกาลท่องเที่ยวแบบใหม่ในชุมชน

เดือนห้า บุญสงน้ำ หรือ บุญฮุดสร้ง

บุญฮุดสร้ง หรือบุญสงกรานต์ จัดให้มีวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาตั้งแต่โบราณ ในวันนี้พระสงฆ์นำพระพุทธรูปออกมาจากโบสถ์มาไว้ที่หอสงตอนบาย ชาวบ้านจะน่าน้ำอบ น้ำหอม มาร่วมกันสงน้ำ พระพุทธรูปที่หอสงนี้ จากนั้นก็ออกไปเก็บดอกไม้มาจัดประกวดประชันในการบูชาพระ ระหว่างนี้ชาวบ้านจะพากันเล่นแคน ฉิ่งฉาบ เพื่อความสนุกสนาน รดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่และเล่นสาดน้ำกัน โดยชาวบ้านอาจเล่นสนุกสนานถึง 15 วัน

มูลเหตุของพิธีกรรม

เนื่องจากเดือนนี้ถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่มาแต่โบราณ โดยจะถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันเริ่มต้นการทำบุญ

พิธีกรรม

เมื่อถึงวันเพ็ญเดือนห้าเวลาบ่ายสามโมง ถือว่า “เป็นมือเอาพระลง” หมายถึงการนำเอา พระพุทธรูป ทั้งหมดในวัดมาทำความสะอาดแล้วนำมาตั้งรวมไว้ที่กลางศาลาโรงเรือน หรือ “หอแจก” พิธีเริ่มจากผู้เป็นประธานด้านศาสนา (นายสุ่ม สุวรรณวงศ์) นำดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการะพระพุทธรูป แล้วนำกล่าวบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล พระสงฆ์ ให้ศีลญาติโยมรับศีลแล้วผู้เป็นประธานอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จบแล้วญาติโยมก็เอาน้ำอบ น้ำหอม สงพระพุทธรูป จากนั้นหนุ่มสาวก็จะพากัน ก่อเจดีย์ทรายในวัด และหาบน้ำจากบ่อหรือหนอง บึง ไปเทไว้ในโอ่งของวัดให้ พระภิกษุ สามเณรได้ใช้อาบ ขณะเดียวกันก็จะเริ่มเล่นสาดน้ำกันเป็นที่สนุกสนาน

ตอนค่ำนิมนต์พระสงฆ์มาสวดไชยมงคล (มงคลสูตร) ที่สิม รุ่งเช้า (วันแรมหนึ่งค่ำ) เป็น “มือเนา” ถือเป็น วันขึ้นปีใหม่ มีการทำบุญให้ทาน โดยนำข้าวปลาอาหารมาถวายพระที่วัด พระสงฆ์สวดไชยมงคล (มงคลสูตร) โดยมีบาตร ใส่ น้ำมนต์ไว้ 7 ใบ พร้อมทั้งมีถังใส่กรวดทรายไว้จำนวนหนึ่ง พระสงฆ์จะเดินสวดไชยมงคลไปรอบหมู่บ้าน พร้อมกับ สาดน้ำมนต์ ส่วนญาติโยมจะหว่านกรวดทรายไปพร้อมๆ กัน ถือว่าเป็นการขับไล่สิ่งอัปมงคลและเสนียดจัญไรออกไปจาก หมู่บ้าน ทำให้คนทั้งหมู่บ้านประสบแต่ความสุขความเจริญในปีใหม่ที่จะมาถึง คนอีสานเรียกวันสงกรานต์ ดังนี้ คือ วันที่ 13 เมษายน เรียกว่า วันสังขารล่อง วันที่ 14 วันเนา และวันที่ 15 เรียกว่า วันสังขารขึ้น

บุญเดือน 10 บุญข้าวสาก (สลากภัต)

บุญข้าวสาก เป็นชื่อบุญที่ชาวบ้านสวาทินิยมเรียกเป็นบุญตามประเพณีหรือฮีตหนึ่งใน 12 ฮีต ตรงกับการทำบุญ สลากภัตในพระพุทธศาสนา หมายถึงการทำบุญที่ถวายไปตามสลาก คือต้องมีการจับสลากก่อนจึงจะถวายทาน ด้วยเจตนา

เพื่อจะอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ตายไป มีระยะการทำห่างจากบุญข้าวประดับดิน 15 วัน โดยกำหนดวันบุญตรงกับขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี จึงนิยมเรียกอีกอย่างว่า “บุญเดือน 10” ซึ่งเป็นช่วงเข้าพรรษา

เหตุที่มาแห่งการทำบุญ

ชาวบ้านเชื่อว่าบุญข้าวประดับดินเมื่อ 15 วันก่อน เป็นวันที่พระยายมพลอยสัตว์นรกหรือเปรตมาสู่โลกมนุษย์ เพื่อรับบุญที่ญาติจะอุทิศให้ พอถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ครบกำหนดที่เปรตเหล่านั้นจะต้องกลับสู่ภพภูมิของตน ญาติพี่น้องจึงนิยมทำบุญส่งให้อีกครั้งเรียกว่า **มากรับ กลับก็ส่ง** ซึ่งก็ตรงกับการทำบุญในพระพุทธศาสนาซึ่งได้จัดสลากภัตนี้ว่าเป็นสังฆทานประเภทหนึ่ง ซึ่งนิยมถวายตามฤดูกาล โดยจะถวายตามสลาก

การเตรียม

ถึงวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ชาวบ้านทุกครัวเรือน จะเตรียมสิ่งของเพื่อทำเป็นข้าวสากเฉพาะแต่ละครอบครัว เช่น หาลาตามท้องนามาปิ้งย่าง สุก ยาสีฟัน หรือของที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุสามเณร ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย แต่ที่จะขาดไม่ได้คือปลาปิ้งหนึ่งตัวหรือหลายตัว ถ้าใครได้ตัวใหญ่กว่าคนอื่น ก็จะยืมแยมเวลานำไปถวาย โดยเฉพาะสมัยก่อนที่ไม่ได้ซื้อหาเอาตามธรรมชาติที่มีเป็นหลัก การเตรียมห่อข้าวสากนี้ บางส่วนก็ต้องทำไว้ในคืนของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ บางส่วนก็จะทำในตอนเช้ามีดของวันบุญก็มี เพราะอาหารจะได้ไม่เสียและกลางคืนจะรวมสมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำได้

พิธีการถวาย

เช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เวลาประมาณ 07.00 น. ชาวบ้านก็จะร่วมกันทำบุญตักบาตรที่วัดก่อนเสร็จแล้วก็กลับบ้านเพื่อนำเอาห่อข้าวสากที่เตรียมไว้มาที่วัดอีกครั้ง หรือบางคนก็เอามาด้วยไม้กลับก็มีแล้วแต่สะดวก พอได้เวลาประมาณ 08.30 น. หลังจากทางวัดตีกลองเป็นสัญญาณรวมกันที่ศาลาโดยทุกคนที่มีห่อข้าวสาก จะต้องเขียนชื่อของตนในใบสลากซึ่งทำเป็นกระดาษขนาดกว้างยาวด้านละประมาณ ๒ นิ้วแล้วม้วนกลม ใส่ลงในบาตรหรือภาชนะที่ทายกวัดนำมาให้รวมสลากจนครบทุกคน จากนั้น จะเริ่มพิธีถวายด้วยการไหว้พระรับศีลแล้วกล่าวคำถวายข้าวสาก เมื่อกล่าวคำถวายจบลง พระสงฆ์จะประกอบพิธีอุปโลกน์ข้าวสาก หมายถึง การที่พระสงฆ์จะบอกกติกการรับถวายข้าวสากว่า ได้เท่าเทียมกันทุกรูป ไม่ว่าพระหรือสามเณร จากนั้น ทายกจะนำบาตรใบสลาก ไปให้พระเณรท่านจับตามลำดับจนครบทุกรูป โดยจำนวนต้องไม่เกินที่แบ่งแจ้งไว้ เมื่อจับสลากครบเสร็จแล้ว ทายกที่มีหน้าที่ประกาศ จะอ่านชื่อในสลากสลับกับการนำถวายตามสลากที่พระเณรนั้นจับได้จากกรูปรแรกจนครบ การอ่านสลากและถวายนี จะเป็นไปด้วยความยินดีและสนุกสนาน เพราะญาติโยมผู้ถวายต้องลุ้นว่าตนจะได้ถวายพระเณรรูปใดอยู่ตลอดเวลานั่นเอง ซึ่งบุญอื่นไม่มี หลังจากถวายข้าวสากเสร็จแล้วจะมีการเทศน์วรรณกรรมอีสาน 1 เรื่อง เพื่อเป็นการฉลองงานบุญข้าวสากเกือบทั้งวัน

สาระจากบุญข้าวสาก

1. เป็นบุญที่เป็นสังฆทานโดยแท้ เพราะการถวายนั้นไม่สามารถเฉพาะเจาะจงรูปใดได้เลย (เว้นจากอดีต 4)
 2. แสดงให้เห็นถึงการรู้จักนำความศรัทธาในพระพุทธศาสนากับความเชื่อเดิมที่สืบทอดกันมาใช้ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและไม่ทิ้งสาระด้วย เป็นการใช้หลักธรรมนำชีวิตและใช้ภูมิปัญญาดำเนินชีวิต
 3. เป็นกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอย่างกลมกลืนบนวิถีอันดีงาม
 4. เป็นเครื่องวัดความกตัญญูระดับสายเลือดของคนในชุมชน โดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อดั้งเดิมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมให้เกิดการเคารพความดีหรือบุคคลที่สร้างความดีแก่ชุมชนแม้จะล่วงลับไปแล้ว
- ปัจจุบัน ชุมชนสาวะถินนั้นถือเป็นศูนย์กลางด้านการท่องเที่ยวและด้านวัฒนธรรมเช่นเป็นศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมสายใยชุมชนตำบลสาวะถีวัดไชยศรี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

แหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง

กุโบราณ บ้านโนนกุ

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านโนนกุ เป็นโบราณสถานสำคัญของตำบลสาวะถี ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ.2500 ปัจจุบันเทศบาลตำบลสาวะถี ร่วมกับชาวบ้านโนนกุ ได้จัดงานนมัสการกุที่บ้านโนนกุ ในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี จากข้อมูลการขึ้นทะเบียนโบราณสถานในเขตอีสานตอนบน ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น ซึ่งอธิบายถึงลักษณะรูปแบบศิลปกรรมว่า ซากโบราณสถานศิลาแลงเหลือเฉพาะส่วนฐานมีขนาด 8 X 16 เมตร สภาพปัจจุบันมีการเพิกถอนทับด้านบน ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนขนาดใหญ่ สูงประมาณ 3 เมตร หน้าตักกว้าง 2.5 เมตร อยู่บนฐานสูง 2 เมตร เมื่อปี พ.ศ.2538 จัดตั้งสำนักสงฆ์ ขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้บริเวณหน้าฐานโบราณสถานมีชิ้นส่วนเสมาหินทรายปักอยู่หลายใบ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 -18 สมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ

กระติบข้าวบ้านโคกล่าม

จากการสัมภาษณ์นายไพฑูรย์ คำโหมง (16 กุมภาพันธ์ 2556) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 และกำนันตำบลสาวะถีกล่าวว่า กระติบข้าว บ้านโคกล่าม ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านโคกล่าม ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น กระติบข้าวบ้านโคกล่ามมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว มีความสวยงาม คงทน และสามารถเก็บความร้อนได้ดี เพราะมีการควบคุมตรวจสอบทุกขั้นตอนการผลิตใช้วัสดุที่มีคุณภาพ และมีราคาไม่แพงเป็นที่ต้องการของตลาด กระติบข้าวบ้านโคกล่าม เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่พึ่งพิงธรรมชาติ อาศัยวัตถุดิบในชุมชน และผลิตขึ้นภายในครอบครัว เพื่อสร้างงานสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว โดยทำในช่วงเวลาว่างหลังจากการทำไร่ ทำนาเสร็จแล้ว สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนมายาวนาน (เสถียร เชื้อสาวะถี, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2556)

จากข้อมูลของเทศบาลตำบลสาวะถี เกี่ยวกับการส่งเสริมนั้น กระติบข้าวบ้านโคกล่ามมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวสินค้าได้รับความสนใจจนไม่สามารถผลิตทันตามความต้องการของตลาด เมื่อปี พ.ศ.2546 ได้มีการรวมตัวกันของประชาชนในชุมชนบ้านโคกล่าม หมู่ที่ 2 ตำบลสาวะถี จำนวน 25 คน โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มจักสานไม้ไผ่บ้านโคกล่าม” มีนายสมหมาย เขียวแซ่ เป็นประธานกลุ่ม วัตถุประสงค์การรวมกลุ่ม 1) เพื่อเพิ่มผลผลิต 2) เพื่อรักษาคุณภาพและ มาตรฐานกระติบข้าว 3) เพื่อพัฒนารูปแบบกระติบให้เป็นที่ต้องการของตลาด

เมื่อปี พ.ศ.2547 เทศบาลตำบลสาวะถี ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณ จำนวน 30,000 บาท เพื่อส่งเสริมสนับสนุน “กลุ่มจักสานไม้ไผ่บ้านโคกล่าม” ให้เข้มแข็งและสามารถสาน/ผลิตกระติบข้าวให้ทันตามความต้องการของตลาดต่อไป และเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น

ตั้งอยู่ถนนหลังศูนย์ราชการ เป็นที่เก็บรวบรวมและจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัฒนธรรมอันมีค่าตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ มีการจัดแสดงโครงกระดูกมนุษย์ยุคหินใหม่ที่บ้านเชียงและเครื่องมือเครื่องใช้ของผู้คนในยุคนี้ สิ่งที่น่าสนใจสำหรับพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือใบเสมาหินทรายขนาดใหญ่เป็นงานพุทธศิลป์สมัยทวารวดีจำหลักภาพพุทธประวัติทั้งดงามและสมบูรณ์มากพบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ นอกจากนั้นยังมีศิลปวัตถุสมัยอื่นไว้ด้วย เช่น สุโขทัย อโยธยา เป็นต้น และส่วนหนึ่งก็จัดแสดงข้าวของเครื่องใช้พื้นบ้านไว้ด้วยเหมาะสำหรับผู้สนใจศึกษาด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี และชีวิตความเป็นอยู่ของคนอีสาน เปิดให้ชมทุกวัน เวลา 09.00 – 16.00 น. ค่าเข้าชมชาวไทย 20 บาท ชาวต่างประเทศ 100 บาท

บึงแก่นนคร

ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลกลางเมืองขอนแก่น เป็นบึงขนาดใหญ่มีเนื้อที่ 603 ไร่ นอกจากจะเป็นที่ประดิษฐานอนุสาวรีย์ “เจ้าเพี้ยเมืองแพน” ผู้ก่อตั้งเมืองขอนแก่นแล้ว ยังเป็นที่ที่ประชาชนนิยมมาพักผ่อนหย่อนใจ และทำกิจกรรมนันทนาการของชาวเมืองเพราะมีบรรยากาศสบายๆ พื้นที่โดยรอบร่มรื่นด้วยต้นไม้ มีสวนสุขภาพ ประดับประดาด้วยประติมากรรมรูปต่าง ๆ ดูเพลินตาเพลินใจ

โฮงมูนมังเมืองขอนแก่น

คือหอที่เก็บรวบรวมเรื่องราวอันเป็นที่มาของเมืองขอนแก่น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวขอนแก่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อเชื่อมโยงให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกในความรักและหวงแหนท้องถิ่นของตนเองและเป็นศูนย์กลางการศึกษาค้นคว้าข้อมูลประวัติเมืองขอนแก่น โดยอาศัยผู้เฒ่าผู้แก่และชาวขอนแก่นเป็นผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งพื้นที่จัดกิจกรรมออกเป็น 5 โซน คือ โซนที่ 1 แนะนำเมืองขอนแก่น โซนที่ 2 ประวัติศาสตร์ของเมืองขอนแก่น และวัฒนธรรมโบราณที่มีอายุยาวนานมากกว่า 3,000 -5,000 ปี นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โซนที่ 3 การตั้งเมือง โซนที่ 4 บ้านเมืองและวิถีของชาวขอนแก่น โซนที่ 5 ขอนแก่นวันนี้ นำเสนอภาพสะท้อนชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวขอนแก่นในปัจจุบันด้วยการนำเสนอวัฒนธรรมประเพณีที่ยังคงปฏิบัติกันสืบมาจนถึงปัจจุบัน เปิดให้บริการทุกวัน

พระธาตุขามแก่น

ตั้งอยู่ตำบลบ้านขาม ในวัดเจติยภูมิ ใช้ทางหลวงหมายเลข 209 (ขอนแก่น – กาฬสินธุ์) ห่างจากตัวเมืองไปประมาณ 12 กิโลเมตร เมื่อข้ามลำน้ำพองแล้ว เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 2183 ไปอีกประมาณ 14 กิโลเมตร พระธาตุขามแก่นสร้างขึ้นประมาณ ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นปูชนียสถานสำคัญคู่บ้านคู่มืองขอนแก่น ลักษณะเป็นเจดีย์ยอดฉัตรทองคำสูง 19 เมตร พระธาตุขามแก่นมีตำนานเล่าขานกันว่า คณะอัญเชิญพระอังคารธาตุของพระพุทธเจ้า จากเมืองโมรีย์ (ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน) นำโดยกษัตริย์เจ้านครโมรีย์ พร้อมด้วยพระอรหันต์ 9 องค์ ได้เดินทางเพื่อนำพระอังคารธาตุไปบรรจุในพระธาตุพนม ซึ่ง ระหว่างทางได้แวะพักในบริเวณดอนมะขาม อันที่ตั้งของพระธาตุขามแก่นในปัจจุบัน ซึ่งมีต้นมะขามใหญ่ที่ตายแล้วเหลือเพียงแก่นและได้นำพระอังคารธาตุไปวางพักไว้บนแก่นมะขามนั้น รุ่งเช้า จึงเดินทางมุ่งหน้าสู่สถานที่ก่อสร้างพระธาตุพนมต่อไป เมื่อไปถึงปรากฏว่า พระธาตุพนมได้สร้างเสร็จแล้ว จึงต้องนำพระอังคารธาตุกลับตามเส้นทางเดิม โดยตั้งใจว่าจะนำกลับไปยังนครโมรีย์ของตนตามเดิม เมื่อกลับมาถึงดอนมะขามที่เคยพักแรม ได้เห็นมะขามต้นที่ตายเหลือแต่แก่น กับพื้นดินชีวิตแตกใบเขียวช่อ น่าอัศจรรย์ จึงพร้อมใจกันสร้างพระธาตุครอบต้นมะขามและบรรจุพระอังคารธาตุไว้และพระพุทธรูปบรรจุไว้ภายใน และให้นามว่า “พระธาตุขามแก่น” พร้อมทั้งสร้างวัดเป็นที่พำนักของพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ เคียงคู่องค์พระธาตุ พร้อมสร้างบ้านเรือน ปักถิ่นฐานในบริเวณใกล้เคียงอีกด้วย องค์พระธาตุขามแก่นได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากรภายใต้การควบคุมของสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 9 มีการปรับปรุงทาสีองค์พระธาตุขยายบริเวณกำแพงแก้วทั้ง 4 ด้านห่างจากองค์พระธาตุ ให้มีทัศนียภาพสวยงาม ทุกปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จะมีงานฉลองและนมัสการพระธาตุขามแก่นเป็นงานประจำปี

หมู่บ้านงูจงอาง

ตั้งอยู่ที่บ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล ห่างจากตัวเมือง 48 กิโลเมตร ไปตามทางหลวงหมายเลข 2 (ถนนมิตรภาพ) ถึงหลักกิโลเมตรที่ 33 เลี้ยวขวาเข้าเส้นทางไปอำเภอกระนวน ทางหลวงหมายเลข 2039 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 14 ตรงไปทางเข้าวัดศรีธรรมมา ประมาณ 2 กิโลเมตร จะถึงประตูทางเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านโคกสง่าแต่เดิมมีอาชีพขายยาสมุนไพรควบคู่กับการทำนา มาแต่รุ่นปู่ย่าตายาย การขายยาสมุนไพรในสมัยก่อนต้องเดินเท้าไปเร่ขายยาตามหมู่บ้านต่าง ๆ ด้วยความลำบาก แต่เมื่อปี พ.ศ 2494 พ่อใหญ่เคน ยงลา หมอยาบ้านโคกสง่าจึงได้คิดหาумаแสดงเพื่อเป็นการดึงดูดคนมาดูแลพื้นที่จะต้องเดินไปขายในทุก ๆ หมู่บ้านเช่นเคย ปรากฏว่าการแสดงประสบความสำเร็จสามารถเรียกคนมาดูได้มากพอสมควร แต่เนื่องจากงูเห่านั้นมีอันตรายมากสามารถพันพิษได้ไกลถึง 2 เมตร พ่อใหญ่จึงเปลี่ยนมาใช้งูจงอางแสดงแทนและถ่ายทอดวิชาแสดงงูให้คนในหมู่บ้าน เมื่อว่างเว้นจากการเกษตร ชาวบ้านจะรวมกลุ่มเดินทางออกเร่แสดงงูเพื่อขายยาสมุนไพร ส่วนการแสดงที่หมู่บ้านนั้นจะจัดขึ้นบริเวณลานวัดศรีธรรมมาและรอบ ๆ บริเวณก็จะมี การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับงูจงอาง รวมทั้งมีโรงเรือนเพาะเลี้ยงงูจงอางอยู่ด้วย

อุทยานกล้วยไม้ป่าช้างกระ

ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอมัญจาคีรี ประมาณ 1 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอเมือง 27 กิโลเมตร ระยะทางจากถนนมิตรภาพประมาณ 35 กิโลเมตร หรือหากเดินทางจากขอนแก่นใช้เส้นทางหมายเลข 2731 (ขอนแก่น – พระยืน) เชื่อมต่อกับเส้นทางหมายเลข 2062 (พระยืน – มัญจาคีรี) “ช้างกระ” เป็นชื่อกล้วยไม้ป่าที่หายากเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อยู่ในวัดป่ามัญจาคีรี มีมากกว่า 4,000 ต้น เกษะตามกิ่งไม้กว่า 280 ต้น ที่มีอายุนับร้อยปี ช้างกระจะออกดอกบานชูช่อสวยงามส่งกลิ่นหอมอ่อน ๆ ไปได้ทั่วประเทศ ช่วงเวลาที่กล้วยไม้ดอกกระหว่างเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์

หมู่บ้านเต่า

ตั้งอยู่ที่บ้านกก อำเภอมัญจาคีรี ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 50 กิโลเมตร มีเต่าบกชนิดหนึ่ง (ชาวบ้านแถบนั้นเรียกว่า “เต่าเพ็ก”) ลักษณะกระดองจะมีสีเหลืองแก่ปนน้ำตาลอยู่เป็นจำนวนมาก บ้างก็จะอยู่บริเวณใต้ถุนบ้านเพื่อรออาหารจากชาวบ้าน บ้างก็เดินอยู่ตามถนนภายในหมู่บ้านซึ่งหาดูได้ไม่ยาก

กลุ่มทอผ้าบ้านหนองหญ้าปล้อง

ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี กลุ่มทอผ้าบ้านหนองหญ้าปล้องเป็นเครือข่ายวัฒนธรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น ในการช่วยหาตลาด การประชาสัมพันธ์ เนื่องจากเป็นกลุ่มแม่บ้านที่มีความเข้มแข็ง และเป็นกลุ่มทอผ้าที่ยังคงอนุรักษ์การใช้สีธรรมชาติและมีผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมที่ใช้สีธรรมชาติในการมัดย้อม นอกจากนี้ยังเป็นตัวอย่างในการใช้มิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาอาชีพและสร้างเสริมรายได้เกิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจภายในชุมชน

สิม (โบสถ์) วัดสระทองบ้านบัว

ตั้งอยู่ที่บ้านบัว ตำบลกุดเค้า อำเภอมัญจาคีรี เป็นอาคารทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่แสดงลักษณะเด่นชัดของพื้นที่อีสาน ด้วยการแต้มสีภาพ ภายนอกอาคารประดับแว่นแก้วฐานชุกชี ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายแดง เป็นพระพุทธรูปที่มีน้ำหนักมาก มีรูปแบบอีสานบริสุทธิ์ และสิ่งที่ทำให้สิมแห่งนี้ดูน่าค้นหาจากความงามแบบเรียบง่ายแล้วก็คือ สิมแห่งนี้ได้รับรางวัลอาคารทรงคุณค่าด้านการอนุรักษ์มรดก และวัฒนธรรมแห่งเอเชียแปซิฟิก (Award of Merit) จากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ในปี พ.ศ.2545

เขื่อนอุบลรัตน์

ห่างจากตัวเมืองขอนแก่น 50 กิโลเมตร ใช้ทางหลวงหมายเลข 2 (ขอนแก่น – อุดรธานี) ถึงหลักกิโลเมตรที่ 470 – 471 จะมีทางแยกซ้ายมือเข้าสู่เขื่อนอุบลรัตน์อีก 24 กิโลเมตร เขื่อนอุบลรัตน์เรียกอีกชื่อว่า “เขื่อนพองหนิบ” เนื่องจากสร้างข้ามแม่น้ำพองโดยปิดกั้นลำน้ำพองตรงบริเวณช่องเขาที่เป็นแนวต่อระหว่างเทือกเขาภูเก้าภูพานคำ การก่อสร้างเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2507 แล้วเสร็จปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญาฯ ได้เสด็จไปทรงทำพิธีเปิดเขื่อนเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2509 เขื่อนนี้มีประโยชน์ในด้านต่างๆ ทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้า การเกษตร การประมง การป้องกันอุทกภัย การคมนาคม ตลอดไปจนถึงเป็นที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ ภายในบริเวณมีร้านอาหาร บ้านพักบริการ และมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การนั่งเรือชมทัศนียภาพเหนือเขื่อน เดินชมสวนดอกไม้ในวรรณคดี และสวนประติมากรรมไดโนเสาร์ รวมทั้งยังมีสนามกอล์ฟบริการอีกด้วย

แผนที่จังหวัดมหาสารคาม(ข้อมูลจาก [http:// moohim.com/040/](http://moohim.com/040/))

5.7 สภาพทั่วไปของจังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคาม ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามนั้นเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับเมืองสุวรรณภูมิและเมืองร้อยเอ็ด เริ่มจากการที่ชาวล้านช้างอพยพจากเวียงจันทน์มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตเมืองจำปาศักดิ์ เมื่อปี พ.ศ. 2231 ในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา พอถึงปี พ.ศ. 2257 เจ้าแก้วมงคล หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า อาจารย์แก้ว ได้อพยพผู้คนข้ามแม่น้ำโขงมาสร้างเมืองใหม่คือ เมืองสุวรรณภูมิ ครั้นถึงปี พ.ศ. 2318 ท้าวทนต ผู้เป็นบุตรชายของเจ้าแก้วมงคลได้แบ่ง ผู้คนจากเมืองสุวรรณภูมิ มาสร้างเมืองร้อยเอ็ดขึ้น

ในปี พ.ศ. 2408 ท้าวมหาชัย(กวด)และท้าวบัวทอง ซึ่งเป็นหลานของพระยาขัติยวงศา(สีลัง) เจ้าเมืองคนที่ 2 ของเมืองร้อยเอ็ด ได้แบ่งไพร่พลจากเมืองร้อยเอ็ดจำนวน 2,000 คน เดินทางมาสู่ทิศตะวันตกเพื่อหาที่สร้างเมืองใหม่ ท้าวมหาชัย (กวด) และท้าวบัวทอง เดินทางมาถึงชัยภูมิแห่งหนึ่งซึ่งมีชื่อเรียกว่า กุดนางไย เห็นเป็นชัยภูมิจึงได้สร้างบ้านแบ่งเมืองขึ้นที่นี่ เริ่มด้วยการสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และศาลพระมหาคีรี ส่วนที่ตั้งชุมชนครัวเรือนระหว่างสร้างเมืองนั้นเป็นที่ดอน ต่อมาได้สร้างวัดขึ้นเรียกว่า วัดดอนเมือง แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น วัดข้าวฮ้าว ปัจจุบันคือ วัดธัญญาวาส ประวัติศาสตร์เมืองมหาสารคามระบุว่าได้เริ่มลงมือสร้างเมืองเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2408 ครั้นเมื่อสร้างเสร็จนั้นได้มีการแบ่งครัวเรือนจากเมืองร้อยเอ็ดมาอยู่ที่เมืองมหาสารคามอีก 7,000 คน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อเมืองมหาสารคาม และโปรดฯให้ท้าวมหาชัย (กวด) มีบรรดาศักดิ์เป็นพระเจริญราชเดช ตำแหน่งเจ้าเมืองมหาสารคาม

เมื่อปี พ.ศ. 2453 พระเจริญราชเดช (อุ่น) ได้ย้ายที่ตั้งเมืองไปอยู่ที่บ้านหนองบ่อ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2456 ก็ได้มีการย้ายเมืองกลับมาตั้งที่เก่าที่กุดนางไย แล้วเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปี พ.ศ. 2474 ทางราชการได้ยุบรวมจังหวัดกาฬสินธุ์กับจังหวัดมหาสารคาม อยู่นาน 17 ปี จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2490

มหาสารคาม เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีบรรยากาศเต็มไปด้วยความสงบและเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ชื่อว่าเป็น “ตักศิลาแห่งอีสาน” เนื่องจากมีสถาบันการศึกษาอยู่มากมายหลายแห่ง มหาสารคาม ถือเป็นเมืองแห่งโบราณคดียาวนานมาหลายร้อยปี มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญหลายแห่งและมีการพบ พระบรมสารีริกธาตุที่มีอายุกว่า 1,500 ปี

อาณาเขต ที่ตั้งและขนาด : ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นรุ้งที่ 15 องศา 25 ลิปดา และ 16 องศา 40 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 50 ลิปดา และ 103 องศา 30 ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ 5,291.638 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,307,301.875 ไร่ ระยะทางห่างจากกรุงเทพฯ 475 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ จังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดบุรีรัมย์

ระยะทางจากอำเภอเมืองมหาสารคามไปยังอำเภอต่าง ๆ

ระยะทางจากอำเภอเมืองไปอำเภอต่างๆ ในจังหวัดมหาสารคาม			
อำเภอ	กิโลเมตร	อำเภอ	กิโลเมตร
กันทรวิชัย	18	วาปีปทุม	40
แกดำ	28	นาเชือก	58
บรบือ	26	ชื่นชม	75
โกสุมพิสัย	28	นาइन	67
กุฉีรัง	44	ยางสีสุราช	70
เชียงยืน	55	พยัคฆภูมิพิสัย	82

แบ่งส่วนการปกครอง

การปกครองแบ่งออกเป็น 13 อำเภอ 133 ตำบล 1,804 หมู่บ้าน คือ อำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย อำเภอบรบือ อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอแกดำ อำเภอวาปีปทุม อำเภอเชียงยืน อำเภอนาเชือก อำเภอนาइन อำเภอยางสีสุราช อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอชื่นชม และอำเภอกุฉีรัง

การเดินทางโดยวิธีต่าง ๆ

รถยนต์ จากกรุงเทพมหานครเดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 1 (พหลโยธิน) แล้วต่อด้วยทางหลวงหมายเลข 2 (มิตรภาพ) ที่จังหวัดสระบุรี ผ่านจังหวัดนครราชสีมา (ทางหลวงหมายเลข 226) เข้าจังหวัดบุรีรัมย์ (ทางหลวงหมายเลข 219) ผ่านอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอบรบือ เข้าสู่จังหวัดมหาสารคาม รวมระยะทาง 475 กิโลเมตร

รถโดยสารประจำทาง บริษัท ขนส่ง จำกัด มีรถโดยสารประจำทางทั้งรถธรรมดาและรถปรับอากาศบริการวันละหลายเที่ยว รายละเอียดสอบถามได้ที่สถานีขนส่งหมอชิต ถนนกำแพงเพชร 2 โทร. 0 2936 2852-66 สำหรับบริษัทเดินรถเอกชนที่มีบริการไปจังหวัดมหาสารคาม คือ มงคลทัวร์ โทร. 0 4371 1072 กรุงเทพมหานคร โทร. 0 2936 3638 - 9 เชิดชัยทัวร์ โทร. 0 4374 0359, 0 4372 2240 ชาญทัวร์ โทร. 0 4371 1529 , 0 4371 1499 สหพันธ์ทัวร์ โทร. 04371 1724

รถไฟ ปัจจุบันยังไม่มีทางรถไฟตัดผ่าน (ในอนาคตเมื่อเป็นประชาคมอาเซียน น่าจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนารถไฟความเร็วสูง) อย่างไรก็ตามสามารถใช้บริการได้ที่สถานีรถไฟในจังหวัดขอนแก่น ดังนี้

- สถานีรถไฟขอนแก่น จากนั้นต่อรถยนต์มาจังหวัดมหาสารคาม (อำเภอเมืองมหาสารคาม) อีกประมาณ 71 กิโลเมตร

- สถานีรถไฟบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น จากนั้นต่อรถยนต์มาจังหวัดมหาสารคาม (อำเภอเมืองมหาสารคาม) อีกประมาณ 69 กิโลเมตร

เครื่องบิน เนื่องจากจังหวัดมหาสารคามไม่มีท่าอากาศยาน แต่สามารถใช้บริการได้ที่ท่าอากาศยานของจังหวัดข้างเคียง ดังนี้

- ท่าอากาศยานขอนแก่น โดยสายการบินไทย ให้บริการทุกวันๆละ 4 เที่ยวบิน จากนั้นต่อรถยนต์มาจังหวัดมหาสารคาม (อำเภอเมืองมหาสารคาม) อีกประมาณ 70 กิโลเมตร
- ท่าอากาศยานร้อยเอ็ด โดยสายการบินนกแอร์ ให้บริการทุกวันๆละ 2 เที่ยวบิน จากนั้นต่อรถยนต์มาจังหวัดมหาสารคาม (อำเภอเมืองมหาสารคาม) อีกประมาณ 59 กิโลเมตร
- ท่าอากาศยานบุรีรัมย์ โดยสายการบินนกแอร์ ให้บริการทุกวันศุกร์ และวันอาทิตย์ วันละ 2 เที่ยวบิน จากนั้นต่อรถยนต์มาจังหวัดมหาสารคาม (อำเภอเมืองมหาสารคาม) อีกประมาณ 121 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ

โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบถึงลูกคลื่นลอนลาด สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 130 – 230 เมตร ทิศตะวันตกและทิศเหนือเป็นที่สูงในเขตอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอเชียงยืน และอำเภอกันทรวิชัย ครอบคลุมพื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งของจังหวัด และค่อย ๆ เทลาดมาทางทิศตะวันออกและทิศใต้ สภาพพื้นที่แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

พื้นที่ราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มริมน้ำ เช่น ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำชี ในบริเวณอำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอโกสุมพิสัย และทางตอนใต้ของจังหวัดแถบชายทุ่งกุลาร้องไห้

พื้นที่ค่อนข้างราบเรียบสลับกับลูกคลื่นลอนลาด พบทางบริเวณตอนเหนือของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย เป็นแนวยาวไปทางตะวันออกถึงอำเภอเมืองมหาสารคาม

พื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดสลับกับพื้นที่ลูกคลื่นลอนชันพบทางตอนเหนือและตะวันตกของจังหวัด บริเวณนี้มีเนื้อที่ประมาณครึ่งหนึ่งของจังหวัด

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน

ศาสนา

ประชาชนชาวจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จะเห็นได้จากจำนวนวัดที่มีอยู่จำนวนมากกระจายในอำเภอต่าง ๆ

อาชีพ

อาชีพส่วนใหญ่ของชาวมหาสารคามนั้นก็คล้ายกับชาวอีสานทั่วไป การประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงไหม และเลี้ยงสัตว์ ด้วยอาชีพพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย และหม่อน เป็นต้น

การศึกษา

จังหวัดมหาสารคามเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนได้รับสมญานามจากร้อยตรีภักดี ประทุมแก้ว อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคามเมื่อพุทธศักราช 2524 ว่า ตักสิลานคร ทั้งนี้เพราะมีสถานศึกษาหลายประเภท ทุกระดับ ตั้งแต่อนุบาลจนถึงระดับปริญญาเอก มีผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของจังหวัดมหาสารคามเคลื่อนไหวคึกคักในช่วงเปิดภาคเรียน และเงียบเหงาในช่วงปิดภาคเรียน

ทรัพยากรดินและที่ดิน

กลุ่มดินของจังหวัดมหาสารคามแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

- **กลุ่มดินไร่** แบ่งย่อยเป็น กลุ่มดินไร่ทั่วไป มีพื้นที่เพียงเล็กน้อย ครอบคลุมพื้นที่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดดินไร่กลุ่มนี้อยู่ในพื้นที่บางส่วนของอำเภอนาโพธิ์และอำเภอกันทรวิชัย กลุ่มดินไร่ทรายส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณทิศตะวันตกของจังหวัด บริเวณอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอบรบือ และอำเภอนาเชือก

- **กลุ่มดินนา** ส่วนใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศใต้ของจังหวัด สามารถแยกออกเป็นกลุ่มย่อยตามคุณสมบัติของดินได้เป็น กลุ่มดินนาทั่วไป ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเชียงยืน อำเภอนาโพธิ์ อำเภอนาคู อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย และบางส่วนของอำเภอเมือง กลุ่มดินนาดี อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีทางทิศเหนือ ของจังหวัดซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอโกสุมพิสัยและอำเภอกันทรวิชัย และบางส่วนของทางตอนใต้ของจังหวัด

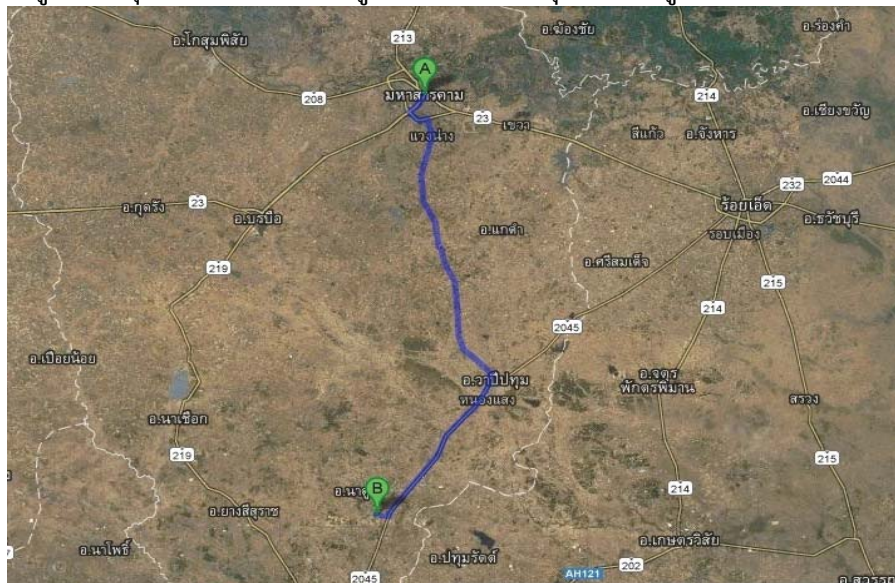
- **กลุ่มดินทะเล** ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณตอนกลางของจังหวัด สามารถแบ่งย่อยได้เป็น กลุ่มดินไร่ทั่วไป คละกับดินนาทั่วไป ครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอเมือง อำเภอบรบือ อำเภอนาเชือก อำเภอนาคู และอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย และกลุ่มดินไร่ทรายคละกับดินไร่ทั่วไป อยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอกันทรวิชัย และอำเภอนาโพธิ์

ทั้งนี้ พบว่าจังหวัดมหาสารคามมีดินที่เป็นปัญหาประมาณ 2,442,724 ไร่ ได้แก่ ดินเค็ม ดินทรายจัด และดินปนกรวด

ทรัพยากรป่าไม้

ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัด บริเวณอำเภอกุดรัง อำเภอบรบือ อำเภอนาเชือก อำเภอนาดูน และอำเภอนาปีพุม มีป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 10 แห่ง (พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติส่วนใหญ่มอบให้ สปก. ปฏิรูปที่ดิน) มีวนอุทยาน จำนวน 2 แห่ง คือ วนอุทยานโกสัมพี ตั้งอยู่อำเภอกุสุมาลย์ เนื้อที่ 177.243 ไร่ และวนอุทยานชีหลง ตั้งอยู่ อำเภอกันทรวิชัย เนื้อที่ 279.159 ไร่ มีสวนรุกชาติ 2 แห่ง คือ สวนรุกชาติพุทธมณฑล อำเภอนาดูน และสวนรุกชาติท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม มีเขตห้ามล่าสัตว์ป่า 1 แห่ง และประกาศเป็นเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อม คือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูลำพัน อำเภอนาเชือก เนื้อที่ 376.025 ไร่ สถิติการสำรวจเมื่อปี 2553 พบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยในปี 2552 จังหวัดมีเนื้อที่ป่าไม้ 331.94 ตร.กม. (207,462.50 ไร่) คิดเป็นร้อยละ 6.29 (ที่มา: สำนักงานจังหวัดมหาสารคาม. ค้นข้อมูลวันที่ 17 สิงหาคม 2556, จาก <http://www.mahasarakham.go.th>)

ข้อมูลบริบทชุมชน : บ้านดงน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงแผนที่ตั้งบ้านดงน้อย ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

A: หมายถึง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

B: หมายถึง บ้านดงน้อย

บริบทชุมชนบ้านดงน้อย

การศึกษาบริบทหมู่บ้านดงน้อย รวบรวมจากข้อมูลสารสนเทศ และข้อมูลทุติยภูมิที่มีการบันทึกไว้ในชุมชนโดยผู้นำ นักปราชญ์ หรือพระสงฆ์ ประกอบกัน ข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์ สอบถามและการสนทนากับบุคลากรในชุมชน ในระหว่างการทำงานในพื้นที่ โดยการใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนในช่วงเวลาหนึ่งแล้วนำมารวบรวม วิเคราะห์ เรียบเรียง เป็นข้อมูลบริบทชุมชนที่มีสภาพจริง ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

จากเอกสารบันทึกประวัติของหมู่บ้านกล่าวไว้ว่า บ้านดงน้อยหมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เดิมทีขึ้นอยู่กับตำบลเกาะแก่ง อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม หลังจากนั้นได้แยกออกจากบ้านโกทา โดยการจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน บ้านดงน้อย โดยการนำของพ่อใหญ่หลอด สอนจันดา ซึ่งต่อมาพ่อใหญ่ ขาแสง บุตรสืบทอด ได้อพยพมาจากบ้านป้อม (ปากทางนาดูน ในปัจจุบัน) บ้านดงน้อยหมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีผู้ใหญ่บ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. นายหลอด	สอนจันดา	6. นายสงกา	ประทุมทอง
2. นายลี	เผิงจันดา	7. นายเกตุ	ปัตตาสาโต

ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. นายพัต	หล้าสุดตา	8. นายสงกา	ประทุมทอง (ผู้ใหญ่บ้านแนบทองคำ)
4. นายโล้น	สอนจันดา	9. นายสุรพงษ์	เผิงจันดา (กำนันตำบลพระธาตุ)
5. นายใบ	เผิงจันดา		

คำขวัญหมู่บ้าน

หมู่บ้านมะพร้าวน้ำหอม	กระปุกไม้ไผ่ออมเงินแสน
ดินแดนวิถีพุทธ	จุดเริ่มต้นถนนมาลา
เห็ดนางฟ้าแสนหวาน	สรวงญะเสนาะหู
คอนตาปู่ศักดิ์สิทธิ์	ร่วมน้อมจิตบุญรวมญาติ

ที่ตั้งอาณาเขต

บ้านดงน้อยหมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอนาดูน ห่างจากตัวอำเภอ 2 กม. มีที่ตั้งติดถนนสายหลัก 2 สาย คือถนนวิเชียรคันธุ์-พยุหะภูมิพิสัย โดยห่างจากอำเภอพยุหะภูมิพิสัย 21 กิโลเมตร และถนนปากทางนาดูน-นาดูน ตรงข้ามกุสันธรรัตน์ โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	บ้านภู หมู่ที่ 2 ตำบลกุสันธรรัตน์
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านโต้น หมู่ที่ 8 ตำบลพระธาตุ
ทิศตะวันออก	ติดกับ	บ้านโพธิ์ทอง หมู่ที่ 1 ตำบลพระธาตุ
ทิศตะวันตก	ติดกับ	บ้านดงน้อยหมู่ที่ 5 ตำบลพระธาตุ

ภูมิประเทศของหมู่บ้าน

พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำเกษตร คือการทำนา ซึ่งทำได้ปีละ 1 ครั้ง ลักษณะของดินเป็นดินทรายปนดินเค็ม ในหน้าแล้งมีอากาศร้อนจัด พื้นที่แห้งมาก และเกลือผุดขึ้นมาจากพื้นดิน ทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกอะไรได้ ในการเกษตรจะอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ระบบชลประทานมีลำห้วยวังกระสูง ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับบ้านหนองจิก หมู่ที่ 7 ตำบลพระธาตุ ชาวบ้านได้รับประโยชน์ในแง่การเลี้ยงสัตว์ เพราะเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้ง ถึงอย่างไรก็ตามก็ยังมีปัญหาปริมาณน้ำไม่พอเพียงเนื่องจากลำห้วยวังกระสูงตื้นเขิน

การเมืองการปกครอง

บ้านดงน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านที่ส่งเสริมระบบประชาธิปไตย ในการดำเนินการต่าง ๆ ของหมู่บ้านจะมีการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานทั้งหมด และจะอาศัยเสียงส่วนใหญ่ของที่ประชุมเพื่อการตัดสินใจในการดำเนินโครงการต่างๆของหมู่บ้าน ในการจัดตั้งหมู่บ้านตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 9 คน ซึ่งปัจจุบันคือ นายสุรพงษ์ เผิงจันดา ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันตำบลพระธาตุ

แหล่งน้ำเพื่อการบริโภค/ อุปโภค

เดิมมีแหล่งน้ำธรรมชาติอยู่ แต่ปัจจุบันแห้งและตื้นเขินไปเกือบหมดทำให้ต้องมีการขุดบ่อเก็บกักน้ำเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องน้ำอยู่ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในฤดูแล้ง การทำการเกษตรจึงยังจำเป็นต้องร่อนน้ำฝนเท่านั้น

1. บ่อน้ำตื้นเอกชน	50	ที่
2. บ่อน้ำตื้นสาธารณะ	3	ที่
3. ประปาหมู่บ้าน	1	แห่ง
4. สระน้ำหมู่บ้าน	2	แห่ง
5. ห้วย / คลองส่งน้ำ	1	แห่ง
6. ฝายกักน้ำ	1	แห่ง

สาธารณูปการ / พาณิชนัยกรรมและอุตสาหกรรมของหมู่บ้าน

1. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน	1	แห่ง
2. ศาลาหมู่บ้าน	1	แห่ง
3. หอกระจายข่าว	1	แห่ง
4. โทรศัพท์สาธารณะ	3	แห่ง
5. ศูนย์สาธารณะสุขมูลฐาน	1	แห่ง

6. ที่พักสายตรวจ / ป้อมตำรวจ	1	แห่ง
7. ร้านค้าชุมชน / สหกรณ์	1	แห่ง

ประชากร

บ้านดงน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 66 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น จำนวน 313 คน ชาย 157 คน หญิง 156 คน จาก 66 ครัวเรือน การศึกษาส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ลักษณะความเป็นอยู่

สภาพครอบครัวของคนในหมู่บ้านยังเป็นครอบครัวที่ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน โดยมีวัดคงคาราม ซึ่งเป็นวัดแห่งเดียวของหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าจะมีภิกษุจำพรรษาอยู่น้อยก็ตาม ก็ยังการทำศาสนากิจอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา กลุ่มเยาวชนดงน้อยร่วมจิต จะจัดกิจกรรมในการบำเพ็ญประโยชน์ คือ การจัดทำต้นกล้วยพญักษ์ถวายภิกษุที่จำพรรษามาอยู่ในวัดคงคารามทุกรูป และยังมีกิจกรรมอื่นๆ อีกเช่น การอบรมสัมมนาจัดค่ายเยาวชน กิจกรรมออกธำเนาของหมู่บ้านและกิจกรรมอื่นๆ ตลอดปี

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ประชากรในหมู่บ้านยังยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของหมู่บ้าน มาตั้งแต่เดิม โดยเฉพาะฮีต 12 คอง 14 และได้มีการจัดกิจกรรมประจำปี ถึงแม้ว่าบางพิธีกรรมอาจจะเลือนรางไปบ้างแต่ก็ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนถึงปัจจุบันงานประเพณีที่ถือปฏิบัติ “ฮีตสิบสอง” ดังนี้

เดือนอ้าย “ทำบุญปฐวิสกรรม” คือ การที่พระสงฆ์จะเข้าปฐวิสกรรมเพื่อให้มีศีลที่สมบูรณ์

เดือนยี่ “ทำบุญคุณลาน” หรือบุญสู่ขวัญข้าว เมื่อนำข้าวเข้ายุ้งฉางใหม่

เดือนสาม “บุญข้าวจี” จะทำในวันเพ็ญเดือนสามและช่วงนี้จะมีงานประเพณีงานนมัสการพระบรมธาตุนาคนู ชาวบ้านจะนำข้าวจีและข้าวเกรียบไปทำบุญที่วัด

เดือนสี่ “บุญผะเหวด” จะเป็นบุญที่จัดทำกันอย่างยิ่งใหญ่ทุกปี ในตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ตอนกลางวันจะฟังเทศน์มหาชาติและชาวบ้านจะมีการแห่ต้นดอกเงินหรือแห่ (กัณฑ์หลอน) เพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งการเทศน์จะเป็นการเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดก

เดือนห้า “บุญสงกรานต์” ซึ่งตรงกับวันที่ 13-14 เดือนเมษายนของทุกปี จะมีการเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนานและวันที่ 14 เมษายน ของทุกปีจะมีประเพณี บุญรวมญาติ โดยลูกหลานในหมู่บ้านทุกคนจะร่วมกันสงฆ์หรือสงฆ์กระดูกของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูของลูกหลาน

เดือนหก “บุญบั้งไฟ” เป็นประเพณีของอีสานที่จะมีการจัดทำบุญที่ยิ่งใหญ่มากและจะมีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายว่าฝนจะตกต้องตามกาลหรือไม่

เดือนเจ็ด “บุญเบิกบ้าน” หรือซำชะ เป็นประเพณีที่แสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ รำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษ จะทำกันในวันแรมสิบค่ำ เดือนเก้า ชาวบ้านจะนำห่อ ข้าวและอาหารคาวหวานที่ทำกันเป็นห่อวางไว้ตามกิ่งไม้ ตามลานวัด เป็นประเพณีสืบทอดกันมายาวนานและทำกันมาทุกปีจะมีการเสี่ยงว่าฝนฟ้าจะดีหรือไม่ ข้าวปลาจะอุดมสมบูรณ์หรือไม่ มีการขอฟ้าขอฝนจุดบั้งไฟเสี่ยงทายว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้ว

เดือนแปด “บุญเข้าพรรษา” เป็นงานบุญที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นทุกปี ทำบุญร่วมกันในช่วงเช้าและมีการทำบุญตักบาตรปล่อยนก ปล่อยปลา ตอนเย็นจะมีการแห่เทียนพรรษา และนำเทียนไปถวายวัด

เดือนเก้า “บุญข้าวประดับดิน” เป็นประเพณีที่แสดงถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ รำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษ จะทำกันในวันแรม สิบสี่ค่ำ เดือนเก้า ชาวบ้านจะนำห่อข้าวและอาหารคาวหวานที่ทำกันเป็นห่อวางไว้ตามกิ่งไม้ ตามลานวัดในตอนเช้ามีดและการกวาดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

เดือนสิบ “บุญข้าวสาก” การทำบุญข้าวสากจะคล้ายกับบุญเดือนเก้า เพราะมีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน คือจะอุทิศทานให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

เดือนสิบเอ็ด “บุญออกพรรษา” ในเทศกาลออกพรรษา ชาวบ้านจะนิยมทำบุญเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ชาวบ้านจะนำเทียนและธูปไปจุดในที่จัดทำไว้เรียกว่า ลานน้ำมัน

เดือนสิบสอง “ บุญลอยกระทง” ประเพณีนี้จะจัดกันทุกปี และเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่มากจะมีการทำกระทงไปลอยน้ำตอนเย็นเพื่อที่จะมาขอมาเจ้าแม่คงคา กลางปีจะมีการจัดประกวดนางนพมาศ

กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

ชื่อกลุ่ม / องค์กร	กิจกรรม	ปีที่ก่อตั้ง	จำนวนสมาชิก	เงินทุนหมุนเวียน (บาท)
กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร	ทำการทอผ้าไหมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรแปรรูปเห็ด	2525	49	70,000
กลุ่มยุวชนเกษตรกรบ้านดงน้อย	เพาะเห็ดนางฟ้า,นางรมแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเห็ด การจัดค่ายเยาวชน / อบรมสัมมนา	2528	15	100,000
กลุ่มร้านค้าชุมชน	จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ดทั่วไป	2542	66	170,000
กลุ่มรีไซเคิลขยะ	รวบรวมขยะ	2542	7	3,000
กลุ่มทอผ้าไหม	ทอผ้าไหม	2544	11	3,000
กลุ่มก่อสร้าง	รับจ้างก่อสร้าง รับเหมาก่อสร้าง	2544	44	80,000
กลุ่มเย็บผ้า	เย็บผ้าโหล	2544	9	10,000

ผู้รู้ / ปราชญ์ชาวบ้าน

ที่	ชื่อ - สกุล	ความรู้ความสามารถ
1	นายเถา ตั้งขารี	เป็นผู้เฒ่าจ๋า,มัคทายก , เป้าแคน ,หมอลำ
2	นายสงกา ประทุมทอง	หมอสุนทรขวัญ
3	นายแก่น สอนจินดา	หมอยาสมุนไพร , หมอน้ำมันต์ , หมอเป่าผี
4	นางสอน คำโพยนอก	มัดหมี่ , ทอผ้าไหม
5	นางสิริเยี่ยม เฝิงจินดา	หมอลำ
6	นายชาญณรงค์ เฝิงจินดา	ดนตรีพื้นบ้าน
7	นางสำ ทงหล่อ	หมอตำแย
8	นายปรีดา ยอดบุญมา	หมอลำ , นักร้อง
9	นายมานิชย์ ซองเหล็กนอก	กรอบรูปวิทยาศาสตร์
10	นายเคน เลิงฮัก	ทำการเกษตรผสมผสาน
11	นายสุรพงษ์ เฝิงจินดา	ครูสอนสรภัญญะ
12	นายเสถียร หล้าสุดตา	ผู้นำกลุ่มอาชีพ
13	นายเรืองฤทธิ์ เฝิงจินดา	หมอตุ
14	นายนิล เฝิงสุวรรณ	หมอเส้น , นวดแผนโบราณ

วิถีวัฒนธรรมชุมชน

การสำรวจภาคสนามในการเก็บรวบรวมข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยว ข้อมูลวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน บริบทชุมชน เครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน ในพื้นที่ศึกษา: บ้านดงน้อย จังหวัดมหาสารคาม ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2556 มีรายละเอียดดังนี้

ประวัติหมู่บ้าน

จากการบันทึกของผู้นำชุมชนในเอกสารประวัติหมู่บ้านที่รวบรวมขึ้นตามที่ได้เล่าสู่กันฟังจากปากต่อปาก จนเป็นตำนานเล่าสู่กันมา และจากการสัมภาษณ์นายสุรพงษ์ เฟื่องจินดา กำนันตำบลพระธาตุ กล่าวว่า บรรพบุรุษของชาวบ้านดงน้อยนั้นสืบเชื้อสายมาจากเมืองศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์ ล้านช้าง) หลังจากเกิดสงครามจึงได้อพยพจากเมืองเวียงจันทน์ น้ำป่าสัก - ปากเซ เพื่อเสาะแสวงหาทำเลที่จะทำมาหากิน และตั้งหมู่บ้าน โดยอพยพมาหลายกลุ่มบางกลุ่มก็ตั้งรกรากที่ดอนมดแดง (อุบล) บางกลุ่มก็มาตั้งรกรากแถวจังหวัดหนองบัวลำภู ส่วนบรรพบุรุษของชาวบ้านดงน้อยนั้นได้อพยพมาตั้งรกรากแถวอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และอพยพเรื่อยมาจนมาตั้งหมู่บ้านที่บ้านดงบัง-บ้านโกทา บ้านนาหาด โดยตั้งหมู่บ้านแต่ละแห่งจะเน้นอยู่ใกล้แหล่งน้ำเช่น บ้านนาหาดอยู่ใกล้หนองหาด ห้วยวังน้ำเค็ม บ้านโกทาจะตั้งอยู่ริมลำห้วย หลังจากบ้านโกทาได้ขยายครอบครัวจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่แล้วจึงแยกมาเป็นบ้านโต้น ซึ่งทุกหมู่บ้านอยู่ในเขตการปกครองของตำบลถาวร อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ต่อมาพ่อใหญ่หลอด พ่อใหญ่พัว สอนจินดา ได้แยกจากบ้านโกทา มาตั้งหมู่บ้านดงน้อย ซึ่งอยู่ใกล้หนองแดง หนองเลี้ยว และหนองบัว ซึ่งพ่อใหญ่แสง บุตรสีหะราช พ่อใหญ่มั่ง หล้าสุดา ได้อพยพมาสมทบและมีอีกหลายครอบครัวย้ายมาร่วมสมทบตั้งเป็นหมู่บ้านดงน้อยในปัจจุบันประกอบด้วย

พ่อใหญ่แหล่ แม่ใหญ่เพ็ง ทองหล่อ อพยพมาจาก บ้านโต้น
 พ่อใหญ่ทอง แม่ใหญ่ชู คำจันทะราช อพยพมาจาก บ้านโกทา
 พ่อใหญ่อ่อนสี แม่ใหญ่ชา พระพิทักษ์ อพยพมาจาก บ้านโต้น
 พ่อใหญ่มี แม่ใหญ่น้อย มะชิโกว อพยพมาจาก บ้านโสมม่วง
 พ่อใหญ่ชาเปี้ย แม่ใหญ่มาลี แก้วมทวงษ์ อพยพมาจาก บ้านป้อม
 พ่อใหญ่บุตดี แม่ใหญ่เทวาท ประทุมทอง อพยพมาจาก บ้านโสมม่วง
 พ่อใหญ่เสาร์ แม่ใหญ่นิล ปัตตลาโพธิ์ อพยพมาจาก บ้านโสมม่วง
 พ่อใหญ่ตัน แม่ใหญ่สอน ปัตตลาโพธิ์ อพยพมาจาก บ้านโสมม่วง
 พ่อจารย์หล่อ แม่ใหญ่สาว ทองหล่อ อพยพมาจาก บ้านนาหาด
 พ่อใหญ่ลี แม่ใหญ่वल เฟื่องจินดา อพยพมาจาก บ้านโกทา
 พ่อใหญ่ตุ้ย แม่ใหญ่ปู้ แน่นขารี อพยพมาจาก บ้านโกทา
 พ่อใหญ่ชน แม่ใหญ่ปู้ ทองหล่อ อพยพมาจาก บ้านดงบัง

หลังจากนั้น หลวงพ่อคง โชติปัญโญ ได้พาชาวบ้านสร้างวัดขึ้นเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2480 โดยได้รับบริจาคที่ดินสร้างวัดมาจากพ่อใหญ่อ่อนสี พะพิทักษ์ ซึ่งเดิมที่เป็นป่าห้วยคาจนเป็นวัดประจำหมู่บ้าน มาจนถึงปัจจุบันซึ่งมีเจ้าอาวาสจำนวน 6 รูป ประกอบด้วย

หลวงพ่อกง โชติปัญโญ	พระอธิการ บุญเหลือ ยโสธโร
พระอธิการสมศรี อัมมทีโร	พระอธิการรังสรรค์ เตรวโร
พระอธิการบุญจันทร์ ปัญญาโร	พระทวี โกวิท เป็นเจ้าอาวาสในปัจจุบัน

ประวัติบ้านดงน้อย หมู่ที่ 4 และ หมู่ที่ 5

จากการสัมภาษณ์คุณพ่อดา แก้ววิเศษ ราษฎรผู้รู้เกี่ยวกับประวัติการก่อตั้งบ้านดงน้อย กล่าวว่า เดิมแล้วชาวบ้าน ดงน้อยย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านโกทา บ้านโด้น โดยย้ายมาอยู่ที่พื้นที่บริเวณหมู่ที่ 5 ก่อน มีพ่อใหญ่จารย์โหม่งเป็นคนแรกที่มา ตั้งรกรากอยู่ที่หมู่ที่ 5 ส่วนหมู่ที่ 4 มีพ่อใหญ่บัว พ่อใหญ่หลอด พ่อใหญ่แสง มาตั้งค้ำหมู่ที่ 4 แล้วจึงตั้งหมู่ที่ 5 ต่อมาลูกชาย ของพ่อใหญ่โหม่งได้มาถางพื้นที่บริเวณหมู่ที่ 5 ที่เป็นพื้นที่ป่าเพื่อจะสร้างเป็นวัด มีหลวงพ่อกงเป็นพระรูปแรกในวัดและเป็นพระที่มาบุกเบิกพื้นที่ป่าร่วมกับลูกชายของพ่อใหญ่โหม่ง ที่มาของชื่อบ้านดงน้อยนั้นชาวบ้านเรียกตามลักษณะพื้นที่ ปากทางเข้าหมู่บ้านเพราะจะมีดงน้อยๆก่อนที่จะเข้ามาถึงหมู่บ้าน จึงเรียกกันว่า “ดงน้อย” ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่บริเวณนั้น ถูกซื้อขายเป็นที่ของเอกชนแล้ว แต่ก่อนนั้นในหมู่บ้านจะมีบ่อน้ำเล็กๆ ไว้สำหรับอุปโภคบริโภคของคนในหมู่บ้าน ชื่อว่า “หนองม่วง” เป็นบ่อน้ำสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน มีปลา กุ้ง หอย ชุกชุมมาก ชาวบ้านจะมาหาปลาเพื่อนำไปประกอบ อาหาร ใครมาหากก็ได้เพราะว่าบ่อน้ำไม่ลึกมาก แต่ต่อมาทางส่วนราชการมาขุดลอกบ่อน้ำให้ลึกลงชาวบ้านจึงไม่ได้ไปหาปลาอีก เพราะว่าน้ำลึกมาก

สาเหตุของการย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่บ้านดงน้อยเพราะว่าย้ายมาตามการมาหาที่ดินทำกิน ซึ่งบ้านโด้น บ้านโกทาที่อยู่ เดิมนั้นไกล จึงมีการตั้งหมู่บ้านตามไร่นาซึ่งชาวบ้านได้มีการจับจองพื้นที่สำหรับปลูกฝ้าย เพราะในสมัยก่อนต้องปลูกฝ้าย สำหรับมาเส้นเพื่อทำเสื้อผ้าใส่เอง สำหรับการจับจองพื้นที่ปลูกฝ้ายนั้นจะจองได้คนละ 1-2 งานแล้วก็จะกระจายกันไปเรื่อยๆ ซึ่งไม่มีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินแบบเป็นทางการ ใครพอใจที่ดินตรงไหนก็ให้ปักไม้ไว้ทำเป็นสัญลักษณ์ แล้วก็ถางเป็นพื้นที่ดิน ทำกินได้เลยจะไม่มีการแย่งชิงพื้นที่กัน เมื่อหมดหน้าทำฝ้ายแล้ว ที่ดินก็จะถูกถางเป็นพื้นที่โล่ง หลังจากนั้นก็แบ่งสัดส่วนกันแล้ว พอถึงหน้าทำไร่ป่อชาวบ้านก็จะทำไร่ป่อกันต่อสลับสับเปลี่ยนกับทำไร่ฝ้ายไปจนตลอดปี ชาวบ้านดงน้อยเป็นหมู่บ้าน ที่อุดมสมบูรณ์ทำไร่ฝ้าย ไร่ป่อได้ผลผลิตมากมีรายได้ดีทำให้หมู่บ้านที่อยู่ละแวกใกล้เคียงมาขอแบ่งที่ดินจากชาวบ้านดงน้อย มีทั้งคนจากตำบลหนองไผ่ และตำบลอื่นๆอีกที่มาจากชาวบ้านดงน้อย โดยการมาขอแบ่งที่ดินนั้นไม่มีการซื้อขายเมื่อ มีใครมาขอแบ่งก็สามารถให้กันได้ อุปนิสัยของผู้คนในสมัยก่อนนิยมอยู่กันแบบหมู่มาขอขอมมีเพื่อนฝูง ถ้าแบ่งพื้นที่ให้คนอื่น ก็ถือว่ามีเพื่อนมาทำไร่ด้วยกัน การขอแบ่งที่ดินนั้นใครที่ไม่มีเงินก็เอาเกลือ หรือ “ชีกระบอง” (หมายถึง ยางไม้จากต้นไม้เป็น เชื้อเพลิงใช้จุดไฟ) มาแลกก็ได้ การถือครองที่ดินนั้นไม่มีโฉนดมีเพียงใบ ทบ.6 หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ใบเหยียบย่ำ” ซึ่งก็ไม่มีใครที่จะอยากมีที่ดินมากเพราะว่าไม่มีเงินเสียค่า “ดอกหญ้า” (หมายถึง เงินภาษีบำรุงท้องที่) ใครที่มีที่ดินมากแสดง ว่าคนนั้นรวยเพราะมีเงินเสียค่าดอกหญ้า อัตราการเสียค่าดอกหญ้านั้นคิดไร่ละประมาณ 10 สตางค์ ก่อนที่จะปรับมาเป็นไร่ละ 1 สตางค์ ซึ่งถ้าเทียบในปัจจุบันก็ถือว่าไม่แพง แต่ในสมัยก่อนนั้นถือว่าแพงเอาเรื่องอยู่ จะจ่ายค่าดอกหญ้าแต่ละที่ถึงกับต้อง ขายวัว ขายควายกันเลยทีเดียว แต่ราคาของสัตว์เลี้ยงก็ไม่ได้สูงเช่นอย่างในปัจจุบัน ควาย 1 ตัว ราคา 3 บาท วัวตัวละ 6 สตางค์ สาเหตุที่ราคาของควายแพงกว่าวัวเพราะว่าควายเป็นสัตว์ที่ใช้แรงงานได้มากกว่าวัว วัวจะใช้แรงงานได้แค่นำมาเทียมเกวียน เท่านั้น

ในสมัยก่อนนั้นทุกบ้านจะปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เช่นฝ้ายใช้เอง ซึ่งในปัจจุบันไม่มีให้เห็นกันแล้วเพราะพื้นที่ที่ใช้ ปลูกหม่อนถูกแผ้วถางทำเป็นที่อยู่อาศัยหมด จะมีที่ยังเห็นฝ้ายอยู่ก็มีแค่หลังเดียวคือบ้านของคุณตาวิเศษที่ภรรยาของคุณตา ยังเห็นฝ้ายอยู่ มีนักเรียนนักศึกษาที่สนใจอยากมาเรียนรู้และทดลองเช่นฝ้ายแต่ก็ไม่ค่อยมีใครที่ทำได้เพราะว่ามีกระบวนการ ที่ยุ่งยากและหลายขั้นตอน เป็นภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษคนรุ่นใหม่อาจไม่ค่อยสนใจเพราะเห็นว่า เป็นเรื่องที่เก่าแก่คร่ำครึ ไม่ทันสมัย สำหรับเรื่องการศึกษาในสมัยนั้นคุณตาวิเศษเล่าให้ฟังว่าไม่มีโรงเรียน ถ้าอยาก เรียนหนังสือต้องไปเรียนที่วัด โดยมีพระเป็นครูสอน เสื้อผ้านักเรียนก็เป็นเสื้อที่ทำเองจากผ้าฝ้ายนำมาเย็บคราม ส่วนกางเกง ก็เป็นกางเกงห้วยยางที่ปะแล้วปะอีกจนรอยปะเต็มกางเกงไปหมด ถ้าใครมีโอกาสเรียนจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ถือว่าเป็น วุฒิที่สูงมากแล้วในสมัยนั้น

(ตา แก้ววิเศษ, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

บริบททั่วไปของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในส่วนต่างๆ ได้เล่าถึงบริบททั่วไปของบ้านดงน้อย ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามว่า บ้านดงน้อยประกอบไปด้วย 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 โดยรวมแล้วถือว่าคนในหมู่บ้านมีความรักใคร่สามัคคีกันดี ระดับชนชั้นทางสังคมไม่มีความห่างกันมากมายนัก ความมี ความจนไม่มีความแตกต่างกันจะเห็นได้จากการมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ และกลุ่มตามโครงการต่างๆ ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และมีรางวัลรับรองผลงานมากมายเช่น หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ปี 2555 รางวัลที่ 3 , กองทุนแม่ของแผ่นดินชนะเลิศรางวัลที่ 1, ชุมชนสะอาดตำบลพระธาตุชนะเลิศรางวัลที่ 1 และรางวัลอื่น ๆ อีกหลายรางวัล

โดยกลุ่มอาชีพหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นนั้น ก็เพื่อมุ่งส่งเสริมกิจกรรมและให้ประชากรในหมู่บ้าน ตลอดจนกลุ่มเยาวชนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการสร้างกิจกรรมแล้ว เกิดการผลักดันให้คนในชุมชนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ มีกิจกรรมที่ทั้งกลุ่มเยาวชนและคนในหมู่บ้านร่วมกันคิดและร่วมกันสร้างหลายโครงการ เช่น โครงการธนาคารต้นไม้ซึ่งสนับสนุนโดย ธกส. แต่จะดึงเอากลุ่มเยาวชนมารับผิดชอบในโครงการนี้ มีกองทุนแม่ของแผ่นดินที่เข้ามาแก้ไขปัญหาเรื่องยาเสพติดให้กับเยาวชนในหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันปัญหาเรื่องยาเสพติดก็เริ่มจางหายไป โดยมีผู้นำชุมชนเข้ามาสอดส่องดูแลความประพฤติและตรวจสอบพฤติกรรมของกลุ่มเยาวชนได้ตลอดเวลา เมื่อเห็นว่ามีพฤติกรรมต้องสงสัย ซึ่งกลุ่มตรวจสอบพฤติกรรมนี้จะมีกำนันเป็นหัวหน้ากลุ่ม กลุ่มเยาวชนมีนายวิชัย ผึ้งจันดา เป็นประธานกลุ่มต่างๆ ที่เยาวชนจัดตั้งขึ้นมีหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและสนับสนุนกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อลูกหลานในบ้านดงน้อย โดยได้ตั้งกฎขึ้นมาข้อหนึ่งคือ ในการทำงานหรือกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเยาวชนห้ามให้เกิดเรื่องขู่สาวขึ้นการมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่ารักกันเพราะจะนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ตามมาให้คิดกันแบบพี่แบบน้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะเหมาะสมกว่าสำหรับกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน

(วิชัย ผึ้งจันดา, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2556)

บ้านดงน้อยมีกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่จัดขึ้นทั้งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น

1. กลุ่มอาชีพผ้าสไบขิด	2. กลุ่มเพาะเห็ด
3. กลุ่มเยาวชนคนขยะ	4. กลุ่มสุขภาพชุมชน
5. กลุ่มธนาคารข้าว(ศูนย์ข้าวชุมชน)	6. กลุ่มน้ำหมักมูลสุกร
7. กลุ่มพลังงานชุมชน	8. กลุ่มเกษตรอินทรีย์
9. กลุ่มออมจากกระบอกไม้ไผ่	10. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ฯลฯ

โครงการทำเกษตรอินทรีย์

เป็นโครงการที่กำลังผลักดันให้ปฏิบัติให้ได้ทุกครัวเรือน คือเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลจากผู้นำชุมชนพบว่า ในแต่ละปีเมื่อมีการตรวจสอบบัญชีครัวเรือนจะเห็นว่าคนในชุมชนเสียค่าใช้จ่ายจากการซื้อปุ๋ยเคมีและหลายหมื่นบาท ไม่เพียงแต่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายแล้วยังส่งผลต่อสุขภาพของเกษตรกรที่ทำการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยเคมีอีกด้วย ในหมู่บ้านดงน้อยนั้นมีแนวโน้มหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น โดยมีผู้นำชุมชนเป็นต้นแบบการทำเกษตรอินทรีย์เป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นว่าการทำเกษตรอินทรีย์เป็นการลดต้นทุนในการผลิต ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ผลผลิตเพิ่มแต่ก็ได้ลดต้นทุนและช่วยลดในเรื่องของต้นทุนและสุขภาพชีวิตที่ดีขึ้น สุขภาพร่างกายก็แข็งแรงขึ้นด้วย

โครงการสร้างชีวิตให้ให้สตรีและครอบครัว

โครงการนี้มีประธานกลุ่มคือ นางบุผา ศรีภูวงษ์ เป็นโครงการของพัฒนาชุมชน ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ 44 วัน โดยทางพัฒนาชุมชนได้พากลุ่มสตรีในหมู่บ้านดงน้อยไปศึกษาดูงานเรื่องการทอผ้าสไบขิดที่ อำเภोजตุรพัตร์พิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 5 คน หลังจากไปศึกษาดูงานมาแล้วก็นำวิชาความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งจะแบ่งหน้าที่จัดการในแต่ละขั้นตอนของการทอผ้าสไบแล้วแต่ความถนัด มีทั้งปั่นหลอด กวักไหม ขึ้นลาย เป็นต้น โดยสถานที่ในการปฏิบัติงานอยู่ที่ศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน บ้านดงน้อย มีการลงเวลาในการปฏิบัติงานคือเริ่มทำงานตั้งแต่ 08.30-16.30 น. ทุกคนจะต้องเขียนชื่อเข้า – ออกทุกครั้งเพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และง่ายต่อการจ่ายค่าแรงคือทางพัฒนาชุมชนจะจ่ายให้กับผู้ที่มาทอผ้าวันละ 50 บาท มีอาหารกลางวันเลี้ยงโดยมีงบประมาณมาให้และให้สมาชิกในกลุ่มบริหารจัดการกันเอง ส่วนเรื่องของผลผลิตของกลุ่มทางพัฒนาชุมชนก็จะเป็นผู้มารับซื้อเพื่อนำไปขายส่งที่อำเภोजตุรพัตร์พิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ในราคาฝืนละ 100 บาท สำหรับต้นทุนในการผลิตต่อฝืนนั้นจะอยู่ที่ 90 บาท แต่ถ้ามีการบรรจุในหีบห่อที่สวยงามราคาก็จะเพิ่มขึ้นเป็นฝืนละ 150 – 200 บาท รายได้ที่เกิดขึ้นในกลุ่มจะขึ้นอยู่กับว่าใครทอได้มาก

น้อยเท่าไร ถ้าทอมากก็จะได้ชิ้นงานมาก ทอเนื้อก็ได้น้อยขึ้นอยู่กับปริมาณของผลงาน ไหมที่ใช้เป็นไหมสังเคราะห์สำเร็จรูปที่ซื้อมาจากอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ไหมใจหนึ่งทอผ้าสไบชนิดได้ประมาณ 3-4 ผืน สาเหตุที่ไม่ใช้ไหมเลี้ยงธรรมชาติเพราะมีราคาแพงและหายาก อีกทั้งสีไม่สดเหมือนไหมสังเคราะห์สำเร็จรูป ในอดีตนั้นบ้านดงน้อยทุกบ้านก็จะปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไว้สำหรับทอผ้าใส่เอง บ้านไหนที่มีลูกสาวบ้านนั้นจะต้องมีทอผ้า แต่ปัจจุบันไม่ค่อยมีพื้นที่สำหรับปลูกหม่อนเพราะถูกรื้อถ้างสร้างบ้านเรือนจนหมดอีกทั้งยังมีปัญหาเรื่องน้ำที่ไม่เพียงพอ จึงทำให้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมค่อย ๆ ลดจำนวนลงจนแทบไม่มีให้เห็นแล้วในปัจจุบัน มีการโครงการฝึกอบรมการย้อมสีผ้าไหมจากธรรมชาติโดยทางมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นหน่วยงานที่มาให้ความรู้ แต่หลังจากอบรมเสร็จทางกลุ่มก็ไม่ได้ทำอย่างจริงจัง เพราะว่ามีขั้นตอนในการทำที่ยุ่งยากและใช้เวลานานจึงเลือกใช้ไหมสังเคราะห์สำเร็จรูปที่สะดวกและราคาไม่แพงมาใช้แทนไหมธรรมชาติ

(บุบผา ศรีภูวงษ์, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

วิถีวัฒนธรรม ความเชื่อดั้งเดิมของหมู่บ้าน

บ้านดงน้อยยังเป็นหมู่บ้านที่ยังยึดถือขนบธรรมเนียม ฮีต คอง และความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธเกือบทั้งหมู่บ้านความเชื่อต่างๆ จึงถูกยึดโยงเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลักพุทธศาสนาที่เปรียบเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในหมู่บ้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือความเชื่อต่างๆ จึงยังมีปรากฏให้เห็นเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในแถบภาคอีสาน

ชาวบ้านจะมีความเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวล้วนมีชีวิตไม่ว่าจะเป็น ต้นไม้ ดอกไม้ สัตว์เลี้ยง ฯลฯ ก่อนที่จะมีการทำอะไร จะต้องมีการกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มารู้ ร่วมเห็น การประพฤติปฏิบัติในกรรมดีที่ได้กระทำเพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่เทวดาฟ้าแผ่นดินให้รับทราบ โดยบทกลอนที่ใช้กล่าวนั้นถูกถ่ายทอดมาจากพระที่วัดบ้านโกทา พื้นเพเดิมของผู้คนในหมู่บ้านก่อนจะมีการอพยพมาอยู่ที่บ้านดงน้อย จึงยังคงมีคำกลอนที่ชาวบ้านยังคงจดบันทึกไว้เพื่อใช้เวลาทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาและเก็บไว้ให้รุ่นลูกหลานได้ศึกษาต่อไป เช่น

ตัวอย่างกลอนเก็บดอกไม้บูชาพระ

ตั้งนะโม 3 จบ

เอ่อกุ เอ่อกา ขอดวงมาลานำต้นเจ้าต้น เจ้าให้บุญทอกัน ขอทั้งกกทั้งฮากขอทั้งหมากขอทั้งใบ มาลาเอามาไปนำที่พี่ลิพาไปไหว้ พญาธรรมเป็นที่แล้ว ดอกไม้แก้วหอมเท่าพระเมตตโดย

(อ่อน โทสีท้าว, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

ตัวอย่างกลอนกรวดน้ำ

สาธุพาวาหยาดน้ำไหลหลั่งลงดิน ขอให้เอนตาเจ้าธรณีนางนวล นำส่งญาติพี่น้องของข้าผู้ตาย กับทั้งสัพพะสัตว์ทั้งหลายพร้อมตัวดีพัจจย ทั้งตัวใหญ่และน้อย ผอมลั่นต่ำสูง ที่เขาทำเอาให้ตายไปดับเช่น อย่ามีเวรเกี่ยวข้องให้หายเสี่ยงแก่กัน สัตว์อยู่ใต้พื้นแผ่นดินขมพูกับอยู่ทั้งเมืองบนแปดหนทิศศาควั ผู้ว่าทำการสร้างอนิสงค์ผู้ส่ง พอให้รับส่วนสร้างกุศลนั้นทุกตัวอย่ามีเวรมากลัวนักติดต่อกัน เวนใหญ่ๆน้อยๆ ให้หายเสี่ยงแก่กัน สาธุ สาธุ

(สม บุคสีเทราช, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

ความเชื่อเรื่องผี

จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ผู้รู้ในหมู่บ้านหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าเฒ่าจ๋า เล่าว่าสมัยก่อนจะมีความเชื่อเรื่องการเข้าทรงการรักษาโรคด้วยการรำผีฟ้า โดยตาดำนั้นมาเข้าร่างของผีฟ้าแล้วแสดงอาการ แสดงอิทธิฤทธิ์ให้คนในหมู่บ้านเห็น โดยมาเข้าฝันและถามชาวบ้านว่า “รู้จักกูบ่ กูชื่อว่าจั่งได๋ กูนี้มีนามว่าขุนไกร...” ชาวบ้านจึงเชื่อว่าเป็นตาดำนั้นมีชื่อว่า “ขุนไกร” ตามที่ท่านบอกไว้ตอนที่เข้าทรงในร่างของผีฟ้า ตาดำจะไม่แสดงอิทธิฤทธิ์หรือแสดงอำนาจใดๆ ถ้าไม่มีใครไปล่วงเกิน ถ้าใครไปล่วงเกินถือว่าทำเรื่องผิดผีตาดำ เรื่องผิดผีตาดำมีอยู่หลายเรื่อง เช่น ชาวบ้านที่เข้าไปตัดไม้ในเขตดอนตาดำหรือไปกระทำการไม่ดีไม่งามในดอนตาดำ พุดจาลบลู่ตาดำ ผู้นั้นมีความผิด จะต้องไปขอขมาด้วยการเลี้ยงตาดำด้วยเหล้า 1 ไห ไก่ต้ม 1 ตัว ซึ่งจะต้องเลี้ยงในวันพุธตอนเช้าเท่านั้น (วันพุธที่ไม่ตรงกับวันพระ) เพราะตามหลักแล้วเชื่อว่าเป็นวันอื่นที่ไม่ใช่วันพุธผีจะไม่รับ

ในส่วนพิธีกรรมเลี้ยงผีป่าของทุกคนในหมู่บ้านนั้นจะจัดขึ้นในช่วงเดือนห้า ถ้าเป็นการเลี้ยงแบบทั้งหมู่บ้านที่ไม่ใช่การเลี้ยงเพื่อขอขมาลาโทษ หรือแก้บนส่วนบุคคลจะใช้ เหล้า 4 ไห ไก่ต้ม 4 ตัว ส่วนดอกไม้ ธูป เทียน พวงมาลัย และของเลี้ยงอื่น ๆ ชาวบ้านจะเป็นคนนำมาแล้วแต่สะดวก เมื่อถึงเวลาเลี้ยงชาวบ้านก็จะนำของเลี้ยงมารวมสบทบกันที่ดอนตาดำซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เฒ่าจ๋าจะมีหน้าที่พากล่าวคำเลี้ยงผีตาดำกำหนดระยะเวลาเลี้ยงคือ เลี้ยงครึ่งหนึ่งแล้วก็บน

ต่อด้วยในการเลี้ยงครั้งต่อไป พอถึงเวลาเลี้ยงครั้งต่อไปก็บนครั้งถัดไปอีก เรียกว่า เป็นการเลี้ยงปัจจุบันแล้วบนไว้ครั้งหน้าด้วย เฒ่าจ๋าจะจุดธูปเทียนแล้วพาชาวบ้านกล่าวคำเชิญผีตาปุมารับของเลี้ยง ซึ่งคำกล่าวนั้นมีเนื้อหาว่า

ตัวอย่างคำเชิญเลี้ยงผีปูด้า

“มาเด้อยามพ่อเฒ่าเจ้าบ้าน ผู้รักษารักษาบ้านเมือง ผู้มีท้าวตาทิพย์ มือนี่เป็นมือลั่นตวันตีกีมือเลี้ยงยาม พ่อใหญ่ ลูกบ้านหลานเมืองลิงเฮ็ดไร่เฮ็ดนาอย่าให้ป่วยเจ็บเจ็บดิน (สำหรับวัวควาย) เลี้ยงคนกะให้อยู่ดีมีแฮงอย่าให้เจ็บอย่าให้ป่วย ให้ได้ลิงเฮ็ดไร่เฮ็ดนาอย่าได้เคล็ด อย่าได้ฮาม ขอยามพ่อใหญ่จงนำรักษารักษา มารับมารองเอาเครื่องบรวงสรวงเครื่องสังเวย เหล้า 2 ไห ไก่ 2 ตัว บะอันนี้เลี้ยง บะอันเก่ากะลิมต่ออีกปีหน้า ลูกหลานเฮ็ดบ่มีกะอย่าถือสาเด้อ...”

การเป็นเฒ่าจ๋านั้นชาวบ้านจะเป็นเลือกเองว่าใครเป็นคนที่เหมาะสมและสมควรจะเป็นเฒ่าจ๋าได้ โดยต้องมีคุณสมบัติคือ เป็นผู้ที่ยังพร้อมด้วยคุณวุฒิ วัยวุฒิ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม เป็นที่เคารพนับถือของทุกคนในหมู่บ้าน เฒ่าจ๋าคือคนปัจจุบันของบ้านดงน้อย คือ คุณตาเถา ตั้งขารี ซึ่งทำหน้าที่เป็นเฒ่าจ๋าให้หมู่บ้านตั้งแต่อายุ 61 ปี ปัจจุบัน ตาเถาอายุ 67 ปี เป็นเฒ่าจ๋ามาแล้ว 7 ปี ซึ่งคำกล่าว หรือคาถาต่าง ๆ นั้น คุณตาเถาบอกว่าอาศัยการเรียนรู้จากหนังสือในตำราพรหมชาติ และตำราเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ที่สั่งสอนมาเมื่อครั้งอดีตก็อาศัยการจดจำเอา ไม่เพียงแต่เป็นเฒ่าจ๋าพาชาวบ้านเลี้ยงผีปูด้าเท่านั้นตาเถาจะดูแลเรื่องศาสนาพิธีของวัดบ้านดงน้อยด้วย เวลาที่มีงานบุญงานพิธีต่างๆ ในหมู่บ้านตาเถาจะเป็นผู้พาประกอบพิธีทางศาสนาพิธีอยู่ตลอด ตาเถาเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตาปู่บ้านดงน้อยว่า ตาปู่เคยให้โชคกับคนในหมู่บ้านและละแวกใกล้เคียงจะเห็นได้จากการที่มีคนมาเลี้ยงตาปู่อยู่ตลอดมิขาด แต่ก่อนนั้นข้างตอนตาปู่จะมีสระน้ำขนาดใหญ่ประจำหมู่บ้านเป็นที่ที่ชาวบ้านมาหาปลาประจำ และเป็นที่พักสำหรับพ่อค้าขับเกวียนที่นำหมูไปขายที่จังหวัดขอนแก่นจะต้องผ่านมาและพักที่สระน้ำแห่งนี้เป็นประจำมีเรื่องเล่าว่า ถ้าพ่อค้าที่มาพักที่บริเวณรอบ ๆ สระแล้วไม่บอกกล่าวแก่ตาปู่ ตาปู่จะแสดงอิทธิฤทธิ์ทำให้หมูตายบ้าง ขาหักบ้าง และยังมีอีกหนึ่งความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปู่ตาว่า ถ้าชาวบ้านมาหาปลาที่สระนี้ ใครมาก็จะได้ปลากลับไปทุกคนแต่จะได้เฉพาะพอกินเท่านั้น คนอื่นมาอีกทีหลังก็จะได้เหมือนกัน จะไม่มีใครกลับบ้านมือเปล่า แต่ถ้าใครหรือบ้านไหนละโมภโลภมากอยากได้ปลาทีละมากๆ กินพอกินต่อให้หาปลาอย่างไรก็จะได้ปลา เชื่อว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ของตาปู่ที่แบ่งปลาให้คนในหมู่บ้านเท่าๆ กัน ใครที่โลภมากตาปู่ก็จะไม่ให้ปลาเลย

(เฒ่า ตั้งขารี, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

หมอเป่ารักษาโรค

ความเชื่อเรื่องการรักษาโรคที่ไม่สามารถรักษาหายด้วยวิธีการทางการแพทย์ ยังมีโรคจำพวกหนึ่งที่ไปรักษาโรงพยาบาลไหนก็ไม่หาย แต่จะหายต้องให้หมอเป่าเป่ารักษาให้เท่านั้นจึงจะหายได้ ตาแก่น สอนจินดา อายุ 64 ปี หมอเป่าประจำบ้านดงน้อยรักษาผู้ป่วยด้วยการเป่ามาตั้งแต่อายุ 15 ปี ซึ่งเรียนรู้วิชา คาถาการเป่านี้มาจากรุ่นปู่รุ่นทวดที่เป็นหมอเป่ามาก่อนในสมัยอดีตและถ่ายทอดมาสู่ลูกหลาน โรคที่ผู้ป่วยจะมาเป่ารักษากับตาแก่นคือโรคจำพวก โรคถุงสวัด โรคพั่ว (โรคปวดที่มือและตามง่ามมือ) โรคผี และอื่นๆ ผู้ป่วยที่มาเป่ารักษาอาการจะค่อยๆ ทุเลาลงหลังจากมาเป่าติดต่อกันประมาณ 4 วัน ของที่ต้องนำมาด้วยสำหรับให้หมอเป่าเป่ารักษาคือ หมาก 1 ผล สำหรับให้หมอเป่าผ่าเอาเนื้อหมากข้างในมาเคี้ยวแล้วท่องคาถาจากนั้นคายหมากออกแล้วพ่นน้ำหมากใส่บริเวณที่มีอาการ ผู้ป่วยจะต้องงดอาหารจำพวกของหมักดองทุกชนิดงดเนื้อไก่ เพราะเชื่อว่ากินเนื้อไก่แล้ว ไก่จะคุ้ยเขี่ยแผลทำให้คันและหายยาก การมาเป่ารักษาจะต้องมีการถือศรัทธาก่อนในครั้งแรกที่มาเป่าจะต้องเสียค่าคาย 6 บาท (ค่าคาย หมายถึง ค่าขึ้นครู) เมื่อรักษาหายแล้วก็สุดแล้วแต่ผู้ป่วยจะตอบแทนหมอเป่าเท่าใด ตามธรรมเนียมแล้วการปลงคายหลังสิ้นสุดการรักษาจะปลงคายโดยการมอบ ขัน 5, เหล้า, ไข่, ผ้าชิ้นแพรขาวให้หมอเป่าเป็นธรรมเนียมการปลงคาย ถ้าใครที่รักษาหายแล้วไม่ปลงคายเชื่อว่าโรคนั้นก็จะกลับมาอีกและจะทำให้หมอเป่าเป่ารักษาผู้ป่วยรายอื่นได้ไม่ดี

ข้อห้ามสำหรับหมอปาที่ต้องถือปฏิบัติคือ

- ห้ามกินของเศษเหลือ
- ไม่เล่าหรือถ่ายทอดคาถาการเป่าให้คนอื่นฟัง (เชื่อว่าของจะเสื่อม) จะถ่ายทอดให้ได้เฉพาะผู้ที่ตั้งใจจะมาเรียนเท่านั้น

ในปัจจุบันการรักษาโรคโดยใช้หมอเป่าค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงเรื่อยๆ เพราะหลายคนเชื่อวิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่มากกว่า จะยังมีอยู่บ้างที่ยังมารักษาด้วยการเป่าแต่ก็ไม่มาก และก็ไม่มีใครสนใจที่จะมาเรียนหรือสืบทอดวิชาคาถาการเป่าจากตาแก่นเลย ซึ่งตาแก่นเองก็ไม่ได้มีการจดบันทึกเอาไว้ เพราะวิชาจำพวกนี้เป็นวิชาที่ท่องได้กับปากและติดตัว

ผู้เรียนไปจนตาย ถือเป็นความเชื่ออีกเรื่องหนึ่งที่นับวันจะสูญหายไปจากระบบความเชื่อของคนในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปทุกที

(แก่น สอนจินดา, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2556)

ศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน

บ้านดงน้อยหมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านขับเคลื่อนขบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น โดยยึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กำนันตำบลพระธาตุนายสุรพงษ์ เม็งจินดา ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนว่า หมู่บ้านดงน้อยหมู่ที่ 4 มีประชากรทั้งหมดประมาณ 69 ครัวเรือน เป็นหมู่บ้านที่ยังมีวิถีชีวิตในแบบชาวอีสานแท้ ๆ มีประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีต เช่น ฮีต 12 ครอง 14 ตลอดจนประเพณีอื่น ๆ ที่จัดขึ้นตามเทศกาล กำนันสุรพงษ์มองเห็นปัญหาการใช้เงินที่ฟุ่มเฟือยและเกินตัวของชาวบ้าน จึงร่วมกันปรึกษารื้อกับชาวบ้านและเปิด “ศูนย์การเรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน” ขับเคลื่อนขบวนการโดยได้รับความร่วมมือและสนับสนุนการ ธกส. โดยมีการทำบัญชีครัวเรือนของทุกคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านที่จากแต่ก่อนใช้เงินโดยไม่รู้จักคุณค่าของเงิน มีหนี้สินมากมาย ซึ่งจากการวิเคราะห์ของกำนันแล้ว กำนันบอกว่าสถานะหนี้สินของชาวบ้านเกิดจากการขาดการวางแผนการใช้เงิน มีรายจ่ายที่ไม่จำเป็นเกินไป เช่นค่าผักสวนครัวที่สามารถปลูกกินเองได้ในครัวเรือนแต่ชาวบ้านก็ไม่ปลูกซื้อจากตลาดอย่างเดียว ทำให้เงินไม่พอใช้ก็เกิดการกู้หนี้ยืมสินเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ไม่สิ้นสุด แต่พอมาทำบัญชีครัวเรือนชาวบ้านจะเห็นว่ารายจ่ายในแต่ละเดือนนั้นส่วนไหนไม่จำเป็นต้องจ่ายหรือจ่ายมากเกินไปจะได้ลดตรงส่วนนั้นลง ชาวบ้านหันมาปลูกผักสวนครัวกินเองมากขึ้นแทนที่จะไปซื้อที่ตลาด การพั้นและยาเสพติดก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัด มีการเรียกตรวจบัญชีครัวเรือนหรือเรียกว่า การสังคายนาบัญชีครัวเรือนเดือนละ 2 ครั้ง แต่ถ้ากรรมการตรวจสอบแล้วเห็นว่ามียาเสพติดที่เพิ่มขึ้นมากเป็นพิเศษก็สามารถเรียกมาตรวจได้มากกว่าเดือนละ 2 ครั้ง ที่ศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นกองทุนของหมู่บ้าน และเป็นสถานที่ไว้สำหรับจัดอบรมโครงการต่าง ๆ ของหมู่บ้าน และสามารถรองรับกลุ่มผู้เข้าประชุม อบรม สัมมนา โครงการต่างๆที่ต้องการใช้สถานที่ทางกองทุนก็มีให้พร้อมทั้งวิทยากร อาหาร เครื่องดื่ม ที่กรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านทุกคนร่วมมือกันทำ อาหารที่ใช้เลี้ยงแขกที่มาอบรมก็เป็นวัตถุดิบที่หาได้ในชุมชนนำประกอบอาหาร เป็นอาหารพื้นบ้าน อาจจะมีซื้อเพิ่มเติมบ้าง เช่นเนื้อหมู แต่ก็เป็นส่วนน้อย

ศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินจะมีเงินเข้ามาในกองทุน โดยส่วนหนึ่งเป็นงบที่รัฐบาลจัดสรรมาให้และอีกส่วนมาจากนโยบายของผู้นำชุมชน 3 ส่วนคือ

1. ร้านค้าชุมชน ในหมู่บ้านดงน้อยจะมีร้านค้าแค่ร้านเดียว โดยกรรมการหมู่บ้านจะช่วยกันเลือกสินค้าที่มาขายให้ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน เลือกสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน จะมีการปันผลกำไรจากยอดขายในแต่ละปี และมีการปันผลหุ้นของร้านค้าชุมชน คือซื้อสินค้าที่ร้านค้าชุมชนจะมีกำไรสองต่อในทุกๆสิ้นปี ถ้าลูกค้าที่มาซื้อสินค้าแล้วอยากบริจาคเงินสมทบทุนศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดินก็สามารถหย่อนลงในกล่องบริจาคได้

2. เงินของสุดท้าย ของสุดท้ายในที่นี้คือ ถ้าในหมู่บ้านมีการทำบุญหรือบริจาคทรัพย์เจ้าภาพจะต้องเพิ่มของขึ้นมาอีกหนึ่งของเป็นการบริจาคให้กับศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน ซึ่งข้อตกลงนี้ชาวบ้านทุกคนรับทราบและถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียมที่ต้องทำ

3. เงินช่วยเหลือ ในกรณีที่ชาวบ้านในหมู่บ้านเสียชีวิตลง ชาวบ้านสามารถมียืมเงินของศูนย์เพื่อนำไปจัดงานฌาปนกิจศพล่วงหน้าได้ เมื่องานศพเสร็จสิ้นลงชาวบ้านก็จะนำเงินส่วนนั้นมาคืนและจะมีการให้เพิ่มเติมจากส่วนที่ยืมไป ถือเป็นการขอบคุณและสนับสนุนศูนย์เรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน

เงินที่ได้รับเข้าจากส่วนต่าง ๆ ทั้งหมดนั้นทางศูนย์ก็จะนำมาบริหารและสนับสนุนโครงการต่างๆในชุมชน เช่น กลุ่มทอเสื่อ กลุ่มทอผ้าสไบชุด กลุ่มช่างไม้ กลุ่มทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสน กลุ่มเพาะเห็ดนางฟ้า ซึ่งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การเรียนรู้กองทุนแม่ของแผ่นดิน อาชีพเสริมที่นอกเหนือจากการทำนานั้น กำนันสุรพงษ์เล่าว่า องค์ความรู้เกิดจากที่มีชาวบ้านในหมู่บ้านไปเรียนรู้มาจากที่อื่นแล้วนำมาเผยแพร่ความรู้ให้กับคนในหมู่บ้านทุกคนก็เกิดการเรียนรู้และสามารถทำได้กันทุกครัวเรือน อย่างเช่นกลุ่มเพาะเห็ดนางฟ้าที่เป็นกลุ่มอาชีพเสริมกลุ่มใหญ่ของชุมชน กลุ่มนี้จะผลิตหัวเชื้อเอง ทั้งผลิตไว้เพาะในกลุ่มของตนเองและส่งขายให้กับที่อื่นด้วย

อีกสิ่งหนึ่งที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เมื่อมาถึงบ้านดงน้อยจะสังเกตเห็นได้ทุกบ้านคือป้ายสุภาพจิตสอนใจที่ทุกบ้านจะติดไว้ที่หน้าบ้านมองเห็นได้ชัดเจน ซึ่งเป็นแนวคิดของกำนันสุรพงษ์ที่ต้องการให้ชาวบ้านนำธรรมะมาเตือนตน โดยกำนัน

ได้ประสานกับพระครูวัดศรีโกทา บ้านโกทา ให้ช่วยทำให้โดยมีแนวคิดที่ว่าอยากให้ชาวบ้านเป็นคนพึ่งตนเอง คนมีน้ำใจต่อกัน คนรู้จักหนักจักกิน คนรู้จักธรรมะ

หากให้มองถึงความพร้อมของชุมชนในการรองรับนักท่องเที่ยว กำนันสุรพงษ์บอกได้เต็มปากว่าหมู่บ้านดงน้อยหมู่ 4 นั้นมีความพร้อมเต็มเปี่ยม เพราะว่าทุกคนในหมู่บ้านอยู่กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยมีอะไรก็สามารถเรียกกันได้ตลอด ทั้งเยาวชน วัด โรงเรียน ก็มีความพร้อมในการจัดเตรียมงานเรื่องการรองรับนักท่องเที่ยว เยาวชนในหมู่บ้านเองก็มีการจัดตั้งกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ มากมายเช่น มิวส์โปลงกลาง มิดนตรีสากล ผู้เฒ่าหรือปราชญ์ชาวบ้านก็ยังสามารถท่องเที่ยวสรภัญญะได้เพราะเสนาะหูดังเช่นคำขวัญของหมู่บ้านที่ว่า

หมู่บ้านมะพร้าวน้ำหอม	กระปุกไม้ไผ่ออมเงินแสน
ดินแดนวิถีพุทธ	จุดเริ่มต้นถนนมาลา
เทิดนางฟ้าแสนหวาน	สรภัญญะเสนาะหู
ดอนตาปู่ศักดิ์สิทธิ์	ร่วมน้อมจิตบุญรวมญาติ

กำนันสุรพงษ์มองเห็นว่าถ้าหมู่บ้านดงน้อยนั้นเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวจริง ๆ บุคลากรในหมู่บ้านทุกคนจะเกิดการพัฒนาขึ้น ชาวบ้านจะมีการเตรียมความพร้อมอยู่เสมอเพื่อรับนักท่องเที่ยว บ้านเรือนก็จะสะอาด กิจกรรมของเยาวชนก็ต้องฝึกอย่างต่อเนื่องทำให้เยาวชนในหมู่บ้านไม่มีเวลาหันไปสนใจกับยาเสพติด ไม่ออกไปเที่ยวเล่นนอกหมู่บ้าน และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จุดขายที่นักท่องเที่ยวต้องมาเที่ยวที่บ้านดงน้อยนอกจากจะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเส้นทางมัสการองค์พระธาตุนาดูนแล้วหมู่บ้านนี้ยังขายความเป็นคนอีสานมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบฉบับของอีสานแท้ ๆ ทั้งอาหารการกิน บ้านเรือน ภาษา ตลอดจนประเพณีอันงดงามที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติ และมีจุดแข็งของชุมชนคือ

- ชุมชนอยู่กันอย่างเอื้ออาทร
- มีกลุ่ม/องค์กรที่เข้มแข็ง
- ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ เข้มแข็ง และเป็นแบบอย่างที่ดี
- คนในชุมชนสามารถประสานงานแหล่งทุนต่างๆได้
- คนในชุมชนมีความสามัคคี

(สุรพงษ์ เฉ่งจินดา, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

การค้นพบพระกรุที่นาดูน

ความเป็นมาและความสำคัญของนครจำปาศรี ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าชุมชนรวมกลุ่มกันอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องต่อมาถึงสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ราวพุทธศตวรรษที่ 12 และอิทธิพลพุทธศาสนาในวัฒนธรรมทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบริเวณภาคกลางของประเทศไทย โดยในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เมืองนครจำปาศรี มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางชุมชนท้องถิ่นและต่อมาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอมสืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 24 วัฒนธรรมรัตนโกสินทร์จากภาคกลางของประเทศได้เข้ามาประสานและกลมกลืนกับวัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิมของชาวอีสานกลายเป็นเอกลักษณ์สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ณ พื้นที่บริเวณอำเภอนาดูนปรากฏแหล่งโบราณคดีทั้งภายในและนอกเมือง ซึ่งได้มีการสำรวจแล้วราว 35 แห่ง แต่ทว่าไม่มีการค้นพบครั้งใดที่ยิ่งใหญ่และสำคัญไปกว่าการค้นพบพระบรมสารีริกธาตุนครจำปาศรีเมื่อปีพุทธศักราช 2522 ได้มีการค้นพบพระบรมสารีริกธาตุนครจำปาศรี โดยในราวปีพุทธศักราช 2511-2513 มีการขุดพบพระพิมพ์ดินเผา พระพุทธรูป และโบราณวัตถุอื่นๆ จำนวนมาก ณ บริเวณเนินดินริมฝั่งห้วยนาดูนทางทิศเหนือของบ้านหนองโจ้ง ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม จนกระทั่งในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 ชาวนาดูนกลุ่มหนึ่งได้ขุดค้นบริเวณเนินดินซึ่งเป็นสถูปโบราณบริเวณที่นาของนายทอง-ดี ปะวะภูตา ราษฎรหมู่ที่ 1 บ้านนาดูน กล่าวกันว่าในวันแรกได้พบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมาก ทำให้ข่าวการค้นพบและขุดกรุแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว มีประชาชนจำนวนมากหลั่งไหลเดินทางมาขุดค้นจากทุกสารทิศ เมื่อไม่สามารถหยุดพวกเขาทำการลักลอบขุดกรุได้ นายทองดีจึงได้เข้ามารายงานต่อหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 7 ในขณะนั้นและมอบพระพิมพ์ดินเผาที่พบให้ตรวจสอบ จากนั้นเจ้าหน้าที่จึงได้ปฏิบัติงานขุดแต่งพื้นที่ของนายทองดีในทันที โดยร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ของทางอำเภอในการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลและรักษาความปลอดภัย ผลการจากขุดแต่งพบว่า ลักษณะบริเวณเป็นเนินดินที่พบคือส่วนฐานของสถูปที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้างยาว 6 เมตร ก่อด้วยศิลาแลง 5 ชั้น ความสูงส่วนฐานโดยรวมราว 90 เซนติเมตร

สำหรับการค้นพบครั้งยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดคือ ที่ตำแหน่งกลางองค์สถูปในระดับลึกจากพื้นดินราว 50 เซนติเมตร พบการวางแผนผังกรุเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุโดยมีแผ่นทองสำริดขนาดความสูง 24.4 เซนติเมตร ส่วนบัลลังก์กลมเหนือองค์ระฆังเปิดออกได้บรรจุตุลย์ 3 ชั้น ลักษณะเป็นตลับทรงกระบอกทำด้วย สำริด เงิน และทองคำ ชั้นในสุดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีลักษณะสันฐานเป็นเกล็ดสีขาวขุ่นคล้ายแก้วมุกดาขนาดเท่าปลายเมสันต์ข้าวสารหัก 1 องค์ ประดิษฐานในน้ำมันจันทน์ สำหรับโบราณวัตถุที่พบบริเวณรอบฐานสถูปได้แก่ พระพิมพ์ดินเผาแบบต่างๆ จำนวนมากกว่า 1,000 องค์ ซึ่งหากนับรวมกับโบราณวัตถุและพระพิมพ์ที่ชาวบ้านขุดพบก่อนหน้านี้จะมีมากมายเป็นจำนวนที่นับไม่ถ้วน

พระบรมศาสดาสัมมาพุทธเจ้าทรงเป็นอุปารหบุคคล คือ บุคคลที่พึงจะได้รับการก่อสร้างสถูปเจดีย์ ปรากฏข้อความในมหาปริณิพพานสูตร กล่าวถึงบุคคลที่พึงจะได้รับการก่อสร้างสถูปเจดีย์บรรจุอัฐธาตุเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงบุคคลเหล่านั้น ประกอบด้วย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ

ภายหลังการถวายพระเพลิงพุทธสรีระที่มกุฏพันธเจดีย์ เมืองกุสินารา ได้มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ส่วน ๆ เพื่อนำไปประดิษฐานยังเมืองสำคัญต่าง ๆ ในดินแดนชมพูทวีป รวมทั้งปรากฏต่อมาในดินแดนที่รับและนับถือพระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนเป็นเครื่องระลึกนึกถึงพระพุทธองค์ เพื่อน้อมนำใจให้พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติแต่คุณงามความดีตามแบบพระบรมศาสดาที่ได้ทรงค้นพบและสั่งสอนไว้

การจำแนกพระบรมสารีริกธาตุ ลักษณะหรือสันฐานของพระบรมสารีริกธาตุมีคำอธิบายปรากฏในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี จำแนกเป็น 2 ประเภทคือ

- พระสรีระธาตุที่ไม่แยกกระจัดกระจายมีทั้งสิ้น 7 องค์

- พระสรีระธาตุที่แยกกระจัดกระจายมีลักษณะสันฐานและสี 3 แบบ คือ สีเหมือนดอกมะลิตูม สีเหมือนแก้วมุกดาที่เจียรไนแล้ว สีเหมือนผงทองคำ

จากสันฐานของพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดพบที่นครจำปาศรีนี้นับเป็นพระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่ และมีความสำคัญ รัฐบาลจึงได้ดำเนินการก่อสร้างพระธาตุนาดูนขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ โดยบริเวณรอบ ๆ องค์พระธาตุนาดูนจะมีการสร้างพิพิธภัณฑ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีการสร้างสวนรุกขชาติและสวนสมุนไพรตกแต่งบริเวณโดยรอบให้งดงามเหมาะสมที่จะเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอันจะเป็น “พุทธมณฑลอีสาน” ศูนย์กลางของพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยสืบต่อไป

สถานที่เคารพในเขตอำเภอนาดูน

พุทธมณฑลอีสาน อยู่ที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามไปทางทิศใต้ประมาณ 65 กิโลเมตร ตามเส้นทางมหาสารคาม-พยัคฆภูมิพิสัย พระธาตุนาดูนเป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่เป็นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้ขุดค้นพบ เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2522 ทางรัฐบาลได้จัดสรรเงินเพื่อก่อสร้างพระธาตุเป็นเงินจำนวน 7,580,000 บาท ได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์โดยฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2528 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงโปรดเกล้าฯฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จแทนพระองค์ มาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในองค์พระธาตุนาดูน เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2530

จังหวัดมหาสารคามและอำเภอนาดูนได้ร่วมกันจัดงานนมัสการพระธาตุนาดูนเป็นประจำทุกปี โดยกำหนดจัดงาน 7 วัน 7 คืน ในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ในวันแรกของงานจะมีขบวนแห่ประเพณี 12 เดือนของชาวอีสาน เวลากลางคืนจะมี

การแสดง แสงสีเสียง ประวัตินครจัมปาศรี การขุดค้นพบโบราณวัตถุ พระบรมสารีริกธาตุพระพิมพ์ดินเผา และอติฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุในวันอื่น ๆ จะมีประเพณีทำบุญนมัสการองค์พระธาตุนาดูนและมีมหกรรมสมโภชตลอดงาน

สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นทองสำริด ส่วนผอบจะอยู่ด้านในมี 3 ชั้น ชั้นในคือ ทองคำ ชั้นกลางคือ เงิน ชั้นนอกคือ สำริด

กุสันทรัตน์ กุสันทรัตน์ตั้งอยู่ที่ ตำบลกุสันทรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอนาดูน ไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 4 กิโลเมตร สร้างด้วยศิลาแลงเป็นศิลปะขอมแบบบายน มีรูปลักษณะปราสาทหินที่มีปราสาทประธานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีมุขด้านหน้ายื่นไปทางทิศตะวันออกมีบรรณาลัยซึ่งเป็นที่ยกคัมภีร์ทางศาสนาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้หันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน อาคารทั้ง 2 ล้อมด้วยกำแพงศิลาแลงซึ่งสร้างยังไม่เสร็จเรียบร้อยอีกชั้นหนึ่ง

กุสันทรัตน์สร้างขึ้นมามีวัตถุประสงค์เพื่อประดิษฐานรูปเคารพสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นอโรคยาศาล คือเป็นที่พักรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเคยเสด็จทอดพระเนตร และทรงเยี่ยมราษฎรที่กุสันทรัตน์แห่งนี้เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ.2514

กุ่มน้อย กุ่มน้อยตั้งอยู่ที่ตำบลกุสันทรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากกุสันทรัตน์ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 500 เมตร สร้างด้วยศิลาแลงและหินทรายสีแดง มีปราสาท 1 หลัง ตั้งอยู่ตะวันตกจะสร้างเป็นอาคารไม้สำหรับเป็นที่พักและประกอบศาสนกิจ ปัจจุบันอาคารไม้ไม่มีให้เห็นแล้ว คงเหลือเฉพาะหลุมสำหรับฝังเสาขนาดใหญ่เท่านั้น โบราณสถาน